

Levent DÜZCÜ*

Korku ile Tedbir Arasında Bir İhtilâli İzlemek: 1848 İhtilâli ve Osmanlı Hükümeti

Watching a Revolution with Precaution and Fear: 1848 Revolution and the Ottoman State

ÖZET

Osmanlı'nın Avrupa'da meydana gelen 1848 İhtilâlini nasıl algıladığı, bu olayı nasıl değerlendirdiği, buna karşı ne gibi tedbirler aldığı makalenin üzerinde durduğu asıl eksenlerdir. Öncelikle Babiâli'nin, bu ihtilâli Avrupa'daki hariciye görevlileri kanalıyla öğrendiği söylenebilir. Bundan yola çıkarak Osmanlı hariciye bürokratlarının bu önemli Avrupa ihtilâlini büyük bir fitne olayı olarak gördüklerini iddia edebiliriz. Burada önemli olan husus, Osmanlı hariciye elitlerinin, ihtilâli, cumhuriyet ve sosyalist kavramları ile değerlendirmeleridir. Avrupa siyasetine dair bu kavramlar ilk defa Osmanlılar tarafından ihtilâl çerçevesinde ele alınmakta ve değerlendirmeye tâbi tutulmaktadır. Dolayısıyla olay, Osmanlı Devleti'ni doğrudan tehdit eden bir dış hadise olarak görülmekte ve bu şekilde karşımıza çıkmaktadır. Babiâli, bu olayı her ne kadar bir dış hadise olarak görse de, olayın, kendi ülkesindeki Hristiyan halk üzerine nüfuz etmesinden ciddi şekilde endişelenmekteydi. Özellikle de Balkanlar'da ve adalarda yaşayan Hristiyan Rumlar öncelikli olarak ihtilâlin etki alanına girmektedir. Bundan ötürü de askerî ve siyasi tedbirler almak hükümetin attığı önemli adımlar olarak öne çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: 1848 İhtilâli, Osmanlı, Liberal, Milliyetçilik, Sosyalizm.

ABSTRACT

The main point of this article is how the Ottoman State perceived and evaluated the 1848 revolution and the kind of measures taken. Firstly, it can be said that Ottoman Government learned this revolution from foreign officials in Europe. We can claim that Ottoman foreign officials considered this important Europe revolution as a major corruption event. The important point in here, Ottoman foreign affair elites evaluated the revolution with a socialist republic and concepts. These concepts on European politics, first time, were discussed and evaluated by the Ottomans within the framework of revolution. Hence, the events were regarded as an external event directly threatening the Ottoman Empire. Although the Porte considered this event as an external one, he was worried seriously about the penetration of the incident on the Christian people in his own country. Particularly, Greek Christians living in the Balkans and on islands were primarily domain of the revolution. So, the military and political measures taken by the government were identified as important steps.

Keywords: 1848 Revolution, Ottoman, Liberal, Nationalism, Socialism.

---

* Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

Giriş

Avrupa, liberal, milliyetçi, halkçı ve hürriyetçi ilk büyük ihtilâl ile 1789'da Fransız İhtilâli ile tanışmıştı. Fransız İhtilâli'nin hürriyetçi ve demokratik söylemleri etkisini hemen bütün dünyada ve çok kısa bir sürede göstermiş değildi. Çünkü ihtilâlden kısa bir süre sonra Fransa'da yeniden imparatorluk rejimi tesis edilmişti. Ancak bu ihtilâl kendisinden sonraki bütün hürriyetçi ihtilâllerin anayasal-parlamentar anlamda bir başlangıcı sayılabilir. Belki bu yüzden 1830 ve 1848 ihtilâllerinin de doğal bir tetikleyicisidir denilse yanlış olmaz. 1848 İhtilâli'nin Osmanlı üzerine etkisini de Fransız İhtilâli temelinde okumak daha doğru bir yaklaşım olabilir¹.

19. yüzyılın hemen başında Batı Avrupa'da liberal sosyal hareketler kıpırdanmaya başlamıştı. Bunda Fransız İhtilâli'nin hürriyetçi söylemleri yanında Napolyon'un Avrupa'da yol açtığı yayılcı hareketler de büyük rol oynamıştı. Napolyon'un Rusya'ya kadar yayılması, özellikle Rusya ve Avusturya-Macaristan imparatorluklarını derinden sarsmış, çok uluslu yapıları nedeniyle ihtilâl fikirlerini tehlikeli bulmuşlardı. Napolyon'un, Waterloo Savaşı'nda yenilmesinden sonra başta Rusya olmak üzere Avusturya-Macaristan, Prusya ve İngiltere (Dörtlü İttifak) 9 Haziran 1815'de Viyana Kongresi ile yeni Avrupa uyumunu kurmuşlardı. Bu uyum ile Avrupa'da yeni bir statü tesis edilmişti. Sözü edilen statü, daha çok bu dört monark devletin, krallıklar lehine kurdukları ve devam etmesini arzuladıkları bir sistemden ibaretti. Avusturya-Macaristan İmparatoru Metternich, bu ittifakın/sistemin gerçek yürütücüsüydü. Kurulan sistem bir başka yönüyle liberal hareketlerin ezilmesini öngörüyordu. Çünkü mevcut Dörtlü İttifakın varlığını sürdürebilmesi buna bağlıydı. Dörtlü İttifak, mutlakiyet karşıtı liberal hareketlere karşı 1819'da Almanya'da, 1820'de İtalya ve İspanya'da harekete geçerek isyanları bastırdı. Bu isyanları sonlandırmak için bir dizi kongre toplandı. Bu tedbirlere karşın Avrupa'da giderek artan özgürlük hareketleri durdurulamadı. Dörtlü İttifak'ın, liberal hareketlere karşı yaptığı davranış ve uygulamalar, özgürlük düşüncesi ve eylemlerini daha da artırmaktan başka bir işe yaramadı, büyük tepkilere yol açtı. Avrupa'da meydana gelen bu liberal tepkiler, kendisini 1830 ve 1848 İhtilâli olarak gösterdi².

¹ Makalenin konusu her ne kadar 1848 İhtilâli/İhtilâlleri ve Osmanlı üzerine etkisi temalı olsa da, Fransız İhtilâli'nin sonraki ihtilâllerin başlangıcı olduğu varsayımı ile hareket edersek, bu ihtilâllerin de hem Avrupa hem de Osmanlı siyasî sistemi ve bu sistemi eleştirmeye başlayan Jön Türkler üzerinde derin izler bıraktığı ve 1860 başlarından itibaren meşrutî bir siyasî sistem talep ettikleri bilinen bir gerçektir. Bu gerçeğin en önemli delilleri ise bu Jön Türk düşünürlerinin çoğunun 1860 ortalarından itibaren liberal hareketlerin beşiği olan Fransa'ya kaçmaları ve burada anayasa, meşrutiyet ve parlamento gibi isteklerini açıkça yazmalarındır. Fransız İhtilâli'nin Jön Türkler üzerine etkisi hakkında müstakil bir çalışma için bkz., Şükrü Hanioğlu, *Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989; Bengül Salman Bolat, "Fransız İnkılabı'nın Türk Modernleşme Sürecine Etkileri", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, c. VI, S. 1, Ankara, 2005, s. 149-167.

² Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Der Yayınları, İstanbul, 2013. s. 121-125. Metternich, Rusya ile birlikte kader birliği yaptığına inanıyor, ancak Rusya'nın Balkanlarda Slavlar arasında yayılma alanı bulamaması için de bu birlikteliğin devam etmesini hayati buluyordu. Dörtlü İttifak içindeki millet çeşitliliği açısından dağılmaya en müsait olan devlet Avusturya-Macaristan idi. Hal böyle olunca Metternich'in Viyana Düzeni'ni devam ettirme konusunda en çok istekli kişi olmasını anlamak

Mutlak otoritelere karşı gelişen liberal tepkiler, Avrupalı kralların ilk defa karşılaştığı bir durumdu. 1815'den sonra Avrupa'da birçok ülke anayasa ile yönetilmeye başlanmıştı. Hükümdarlar, liberal çabalar sonucu ortaya çıkan anayasaları kaldırmak veya sınırlarını daraltmaya çalışmaktaydılar. Liberal oluşumlar ise kralların bu tavırlarını engellemek için ciddi mücadeleler içine giriyorlardı. Bunun yanında yabancı egemenliği altında bulunan milliyetçi düşünceler hızla yayılma imkânı buluyordu. 1830 İhtilâlleri önce Fransa'da patlak verdi. Sonra Avrupa'ya yayıldı. İhtilâl, Fransa, Belçika ve İspanya'da liberalizmin başarısı ile sonuçlandı. Almanya, İtalya ve Polonya ülkelerinde ise bağımsızlık isteğindeki isyanlar Avusturya ve Rusya tarafından sert bir şekilde bastırıldı. İngiltere ise liberaller lehine kararlar aldı ve batı blokunun (İngiltere, Fransa, Belçika, İspanya) lideri konumuna yükseldi. Bütün bunların sonucunda Avrupa'da 1815-1830 yılları arasında meydana gelen siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmeler, 1830 İhtilâlleri ile daha da güçlenmiş, 1840'larda kıtada yeni bir liberal hava yaratmıştı. Liberal taraflar, Viyana Düzeni ile çatışmaktaydı. Etkisini ise 1848 yılında çok sert bir şekilde gösterecekti³.

1848 yılına gelindiğinde ihtilâller özellikle Fransa, Almanya, Avusturya ve İtalya'da dalga dalga yayılacaktır. İhtilâller bu coğrafyalarda sosyal ve ekonomik şartlardan kaynaklı olarak ortaya çıkacak ve genişleme kabiliyeti gösterecektir. İhtilâller sonunda her ne kadar milliyetçi, sosyalist ve cumhuriyete dayalı tartışmalar yaşansa da, bunların hiçbirinin ihtilâller öncesinde açık ve anlaşılır bir belirtisinin olduğunu söylemek zor görünmektedir⁴.

1830'dan 1848'e kadar olan dönem içinde Avrupa'da kurulan Metternich düzeni çatırdamış, sosyal grupların, kendi hükümetlerinden olan talepleri artmıştı. Bu tarihe kadar olan hareketler başta liberal talepler olmak üzere, işçi sınıfının mücadelesi ile milliyetçi istekler çerçevesinde gelişme göstermişti⁵. 1848 İhtilâlleri, Avrupa'daki birçok ülkede, geniş toplum kesimlerindeki büyük hayal kırıklığının ve bunun ortaya çıkardığı geniş huzursuzluk sürecinde farklı toplumsal sınıflar ile meslek kollarının üyeleri arasında var olan geçici işbirliğinin sonucundan başka bir şey değildi. İşçiler, zanaatkârlar ve öğrenciler bu ihtilâllerin asıl toplumsal zeminini oluşturdular. Halk kitleleri 1848 yılında Paris, Viyana, Prag ve Berlin'de, sokaklarda, hükümetlerini eleştirdiler. 1848 İhtilâllerinin çoğu örgütlenmemiş hareketler olarak göz önüne çıkar ancak birbirlerinden etkilendikleri ve domino etkisi yarattığı söylenebilir⁶. Fransa'da

---

gerekir. Avusturya'nın başını ağrıtaacak en önemli bölgeler ise İtalya, Macaristan ve Balkanlardı. Bkz., Jean Béranger, *A History of The Habsburg Empire 1700-1918*, Trans. by C. A. Simpson, Addison Wesley Longman, U.K., 1997, s. 138-139.

³ Uçarol, *a.g.e.*, s. 125-130.

⁴ Priscilla Robertson, *Revolutions of 1848, A Social History*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1967, s. 3-6.

⁵ Eric Hobsbawm, *Devrim Çağı*, (çev. Mustafa Sina Şener), Dost Yayınevi, Ankara, 2012, s. 123-160.

⁶ Stephten J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler, 1789-1980*, (çev. Savaş Aktur), Dost Kitapevi, Ankara, 2002, s. 71-74. Jonathan Sperber, 1848 ihtilâlini feodal ilişkilerle birlikte değerlendirirken, buna Doğu Almanya, Doğu Avusturya ve Osmanlı'ya bağlı bazı Balkan bölgelerini örnek vermiştir. Yazara göre bu bölgeler gerçek feodalizmin uygulandığı yerlerdir. Sperber, böylece sözü edilen

Kral Lous Philppe'in hürriyetleri kısıtlaması liberaller, cumhuriyetçiler ve sosyalistlerin tepkisini çekmiş, ihtilâlin öncüsünü bu gruplar oluşturmuştu. 24 Şubat 1848 günü geçici bir hükümet kurulmuş ve ardından ikinci cumhuriyet ilan edilmişti. Ancak sosyalistler ile cumhuriyetçi ve liberaller arasında yeniden tartışmalar yaşanmış ve bu kez ülke sosyalistlere karşı cumhuriyetçilerin mücadelesine sahne olmuştur. Avusturya'da ise halk ayaklanması ile imparator, anayasayı ilan edeceğine söz vermiştir. Önce, kurucu meclis oluşsa da imparator, meclisi dağıtmıştır. Başlangıçta, mutlakiyeti kaldırmak, demokrasiyi yerleştirmek şeklinde gelişen hareket, zamanla Avusturya boyunduruğundaki milletlerin bağımsızlık isteklerine dönüşmüştür. Macarlar da Avusturya'daki hareketlerden etkilenmiş ve bağımsızlık taleplerinde bulunmuşlarsa da, Avusturya ve Rusya tarafından yaptıkları isyanlar sert bir şekilde bastırılmıştır. Bu kez İtalya coğrafyasında Avusturya'ya karşı ayrılık hareketleri başlamış, çıkan isyanlar, Avusturya devleti tarafından ortadan kaldırılmıştır. Prusya Kralı IV. Friedrich Wilhelm, halka bir anayasa vereceğini vaat etmiş, sonuçta Alman Konfederasyonu'na bağlı eyaletler demokratik anayasalara kavuşmuştur. 13 Mayıs 1848'de Frankfurt'ta bütün Almanya için anayasa hazırlamak üzere bir toplantı düzenlenmiş ve neticede 1849'da Alman anayasası kabul edilmiştir. Benzer şekilde Danimarka, İspanya ve Hollanda'da anayasalar ilan edilerek, parlamenter sistemin temelleri atılmıştır⁷.

1848 İhtilâli ilk başlarda başarılı girişimler olarak görüldü. Ancak sonra hızlı bir şekilde ve pek çok yerde hepsi de yenildi. Neredeyse hiçbir direniş yapamadan geri adım attılar. Başladığı şubat ayından iki üç ay sonra bütün ülkelerde neredeyse çözüldü. Fransa, Avusturya, İtalya ve Almanya'da ihtilâlciler isyanlar birer birer silindi. Balkanlar'da ise Ruslar ve Türkler, Tuna'daki Eflak-Boğdan prensliklerinin isyanlarını birlikte bastırmışlardı⁸. İhtilâller, çözümlerden ziyade birçok problemi de bünyesinde taşıdı ve büyük sosyal değişikliklere yol açtı. Avusturya, Batı Avrupa bloğuna biraz daha yakınlaştı. Bunun yanında Macaristan ve Polonya ülkelerinde ve Çek toplulukları arasında bu tür ihtilâller, bölgesel hareketler olarak kaldı. Ayrıca sözü edilen ihtilâlleri şiddetle bastırması yönüyle Rusya tipi otokrasi, Doğu Avrupa'da biraz daha keskinleşti.

yerlerin ihtilâle ne kadar açık olduğunu vurgulayarak, iddiasını ispatlama yoluna gitmektedir. Bkz. Jonathan Sperber, *The European Revolutions, 1848-1851*, Cambridge University, UK., 2005, s. 11.

- ⁷ Uçarol, *a.g.e.*, s. 131-136. Avusturya içinde yer alan önemli bir azınlık topluluk Slavlardı. Haziran 1848'de Prag'da entelektüel Slavlar bir kongrede bir araya geldiler. Kongrede, Avusturya'ya bağlı bir Slav birliğini savunuyorlardı. Burada Slav birliği Bakounine tarafından temsil edilmişti. Slavların dışında Macarlar ise Budapeşte'de Petöfi ve arkadaşları ile on iki maddeden oluşan isteklerini Viyana'ya açıklamışlardı. Bkz. Jean Béranger, *a.g.e.*, s. 161-166. Frankfurt Milli Meclisi'nin kuruluşu, milli meclis içinde politik gruplaşmanın ortaya çıkışı, merkezî hükümetin kuruluşu ve temel hakların değerlendirilmesi ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Hans Joachim Hahn, *The 1848 Revolutions in German-Speaking Europe*, Routledge, London and New York, 2001, s. 135-151. İhtilâllerin Alman Konfederasyonundaki yansımalarını detaylı olarak inceleyen bir başka kaynak için bkz. Hartmut Pogge von Strandmann, "The German Revolutions of 1848-1850 and the Sonderweg of Mecklenburg", *The Revolutions in Europe, 1848-1849, From Reform to Reaction*, (ed. R. J. W. Evans), Oxford University Press, Oxford-New York, 2002, s. 99-134; Cafer Tayyar Karadağ, "Alman Federalizminin Tarihsel Süreçteki Gelişimi", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. XIII, S. 2, Haziran 2015, s. 125-126.
- ⁸ Eric Hobsbawm, *Sermaye Çağı*, Dost Yayınevi, Ankara, 2012, s. 26.

İhtilâl, Rusya ve Avusturya baskıları sebebiyle tam olarak amacına ulaşamadı. Bu yüzden de ihtilâller, toplumsal yönüyle sadece büyük bir tecrübe olarak kaldı. Ancak milliyetçilik, liberal ve sosyalist hareketlerin varlıklarını test etme anlamında ise ihtilâllerin deneysel bir zemin bulduğu iddia edilebilir. Bu zemin üzerinde cereyan eden ihtilâller, ilk kısılcımını Fransa'dan başlatmakla birlikte, kısa sürede bütün Avrupa'ya, hatta oradan da Güney Amerika'ya kadar yayılma istidadı göstermiş ve tarihte, toplulukların kendiliğinden hareket ederek yaptıkları halk hareketleri olarak anılmıştır⁹.

1848 İhtilâlleri genel olarak Avrupa'nın dönüşümünü anlatır. Bu dönüşüm ise işçi ve orta sınıfın endüstrileşmesinin etkisi, yine geleneksel tarım toplumu ve nüfus baskısı ve geleneksel politik kontrolün çözülüşü ile açıklanabilir. İngiltere ve Belçika, bu tarihten önce en fazla endüstrileşmiş ülkelerin başında geliyordu. Diğer ülkeler ise bunların arkasından takip ediyordu. Neticede ihtilâl, ekonomik ve sosyal karakter taşıması yönüyle Avrupa'da derin etkiler bırakmış, siyasal ve sosyal yaşamı sarsmıştır¹⁰.

Bu sarsıntıdan Avrupa ülkeleri yanında acaba Osmanlı Devleti nasıl etkilendi? İhtilâller Osmanlı'yı derinden sarstı mı? Osmanlı siyasî elitleri bu ihtilâle nasıl baktı? Osmanlı kamuoyunda ve siyasî düşünürleri arasında ihtilâller hangi boyutta ve ne şekilde tartışıldı? Bu ve benzeri sorular, çalışmanın çıkış noktasıdır. İlerleyen satırlar bu sorulara cevaplar aramayı amaçlamaktadır.

1- 1848 İhtilâli ve Osmanlı: Babiâli'nin İhtilâllere Yaklaşımı

Babiâli (Osmanlı Hükümeti) Avrupa'da cereyan eden ve bütün Avrupa'yı büyük bir dalga ile etkisi altına alan bu ihtilâli nasıl değerlendirdi, sorusuna gerçekçi bir cevap vermek için ihtilâlleri Osmanlı Hükümeti'ne aktaran ve raporlayan kanallara bakmak gerekir. Osmanlı Devleti, saltanatla yönetilen ve çok milletli bir devlet olması hasebiyle baştan sona kadar ihtilâlleri dikkatli bir şekilde izlemiştir. İhtilâlleri takip eden ve Babiâli'ye aktaranların yabancı ülkelerde bulunan Osmanlı elçileri olduğunu belirtmekte fayda vardır. Bu elçilerin aktardıkları bilgilerle devletin politika ürettiğini söyleyebiliriz¹¹. İlerleyen satırlarda bu kişilerin ihtilâlleri nasıl değerlendirdiklerine daha detaylı yer verilecektir. Ancak en baştan şu noktayı açık ve net olarak ifade etmeliyiz: Elçiler, 1848 İhtilâllerini Osmanlı Hükümeti'ne detaylı bir şekilde aktarmaktadırlar. Berlin Maslahatgüzarı Daved¹², Viyana Elçisi Mehmed Şekib¹³, Atina Elçisi Kostaki Bey¹⁴ ve Berlin Elçisi Sami Efendi¹⁵ öne çıkanlardır. Bunlar arasında diğerlerine göre

⁹ İhtilâllerin Şubat-Eylül 1848 arasında her ay hangi ülke ve şehirde ne gibi etkileri olduğunu görmek için bkz. Hahn, *a.g.e.*, s. 47-48.

¹⁰ Peter Jones, *The 1848 Revolutions*, Routledge, London and New York, 2013, s. 5-43.

¹¹ Bu politikaların askerî ve siyasî önlemler olarak ortaya çıktığını belirtmeliyiz. Bkz. Hamiyet Sezer Feyzioğlu, "1848 İhtilâlleri Sırasında Osmanlı Devleti'nin Balkanlar ve Adalar'da Aldığı Önlemler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. XXV, S. 39, Ankara, 2006, s. 51.

¹² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Hâriciye-Siyasî (HR.SYS)*, 204-4, 14 Mart 1848 (1264.RA.8), lef 24.

¹³ BOA, *İrade Mesâil-i Mühimme (İ.MSM)*, 1964, 4 Mayıs 1848 (1264.CA.30), lef 17; *İ.MSM*, 1964, 18 Nisan 1848 (1264.Ca.14), lef 7.

¹⁴ BOA, *İ.MSM*, 1937, 22 Nisan 1848 (1264.CA.18), lef 16; *İ.MSM*, 1964, 18 Nisan 1848, lef 4.

¹⁵ BOA, *İ.MSM*, 1964, 21 Nisan 1848 (1264.C.17), lef 18.

daha detaylı raporlar sunan ise Viyana Elçisi Mehmed Şekib Efendi'dir. Yazdığı uzun ve detaylı bilgilendirmeler ile ihtilâlleri iyi bir şekilde betimlediği söylenebilir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz elçilerin ihtilâlleri değerlendirdikleri tarihte artık Osmanlı elçileri III. Selim dönemi muadillerine göre Avrupa hakkında daha çok bilgi sahibiydiler. III. Selim döneminde kurulan daimi elçilik sistemine tâbi olanlar, hâliyle eğitim ve üslup açısından bir altyapıdan mahrumdular. Ancak 1848'e gelindiğinde Osmanlı diplomasi mekanizması iyice oturmuş, düzenli bilgi akışını sağlıklı bir şekilde sağlayacak seviyeye gelmiş sayılırdı. Bilgi akışı açısından Osmanlı elçileri bu ihtilâlleri, İstanbul'a hızlı bir şekilde aktarmışlardı, fakat fikrî anlamda bu ihtilâli yeterli değerlendirip değerlendiremedikleri tartışmalıdır¹⁶.

İhtilâller, Osmanlı Hükümeti'nin Avrupa'daki elçi ve maslahatgüzarları ile Balkanlar'daki vali ve muhafızları tarafından ilk elden değerlendirmeye tâbi tutulmuştu. Bu kişiler, Avrupa'da bir süre kalıp, basını iyi takip etmeleri ve Avrupa'da yaşamalarından dolayı ihtilâlleri yakından izleme ve değerlendirme fırsatı yakalamışlardı. Elbette başta şu gözden kaçırılmamalıdır. Bu kişiler Babiâli'nin memurlarıdır. Bundan ötürü de değerlendirmelerinde merkezin istediği yönde yorumlarda bulunmuş olmaları ya da ihtilâllerin temel iddiası olan cumhuriyet, milliyetçilik, hürriyet, eşitlik, anayasa, sosyalizm gibi kavramları imparatorluk gözüyle görmüş olmaları daha makul ve gerçekçi görünmektedir.

Hariciye bürokratlarının yaptıkları ihtilâl değerlendirmelerine geçmeden önce Babiâli'nin ihtilâller hakkında yaptığı genel bazı tespitlere bakılmalıdır. Burada şu göz önünde tutulmalıdır. Henüz hariciye bürokratlarının detaylı değerlendirmelerinden yaklaşık beş-on gün öncesidir ve Babiâli, Avrupa'daki ihtilâllerin yayıldığı ülkelerin durumu hakkında aşağı yukarı bir bilgiye sahiptir. Babiâli'ye göre, Avrupa'nın her tarafına isabet eden ihtilâl ateşinin kıvılcımından İngiltere oldukça uzak ve emindi. Buna karşın ihtilâlin en çok yaktığı ülke Lehistan'dı. Lehistan bütünüyle büyük bir inkılâp üzereydi. Paris ise kesin bir anlaşmayla karar verilemeyecek surette kavga ve mücadeleden uzak değildi. Berlin'in hali ise dümen ve yelkeni harapzâde olmuş bir geminin durumuna benzetilmişti. Bunun yanında Venedik ülkesinin bir kısmında cumhuriyet sistemi kurulmuştu. Osmanlı Hükümeti ise onu hemen tanıma yoluna gitmişti. Avrupa'da bir savaş olursa bir gün tüm Avrupa'ya gelip çatacağı Babiâli'nin temel öngörüsü olarak belirmişti¹⁷.

1848 İhtilâllerinin mahiyetini Babiâli'ye rapor edenlerden Berlin Maslahatgüzarı Daved, 24 Haziran 1848 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderdiği bir tahriratında ihtilâl hakkında elde ettiği ipuçlarını paylaşır. Daved, Prusya'nın Danimarka ile olan harp tehlikesinden söz ettikten sonra, ülke içindeki cumhuriyet sevdahlarının hızla çoğaldığını, millî bir cemiyetin toplandığını ve Alman Konfederasyonu'nun her

¹⁶ 1848 İhtilâllerinin Osmanlı Devleti tarafından nasıl algılandığı ile ilgili ilk müstakil çalışmayı yapan Cezmi Karasu'dur. Karasu, 1848 yılındaki Osmanlı elçilerinin fikrî anlamda yetersiz olduklarına inanmaktadır. Bkz. Cezmi Karasu, "1848 İhtilâllerinin Osmanlılar Tarafından Algılanışı", *Yeni Türkiye*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2000, s. 234.

¹⁷ BOA, *İ.MSM*, 1964, 14 Nisan 1848, (1264.CA.10) lef 1, 3.

tarafında teşkilatlandıklarını aktarıyordu. Daved'e göre Almanya'daki bu cumhuriyet hareketleri Alman birliği açısından ileride önemli işlevler görecektir. Alman Konfederasyonu'na bağlı eyaletlerde meydana gelen halkçı ayaklanmalar, 18 Mart 1848'de Prusya kralının, kanunları yenileyeceği sözünü vermesini sağlamıştı¹⁸.

Yine Daved'in 7 Ekim 1848 tarihinde Hariciye Nezareti'ne yazdığı bir başka tahriratta geçen bilgilerden yola çıkarak, Prusya'nın kuzey tarafındaki halk arasında Prusya Devleti aleyhinde günden güne düşmanlığın arttığı, yine bu halk arasında cumhuriyet taraftarlığının da buna uygun olarak genişlediği anlaşılmaktadır. Daved, Alman Konfederasyonu'nun karışmasında Frankfurt Hükümeti'nin olumsuz hareketlerinin de rol oynadığını yazar. Çünkü Frankfurt Hükümeti, bütün Alman Konfederasyonu üzerinde hükümet etmek istemekteydi. Bundan dolayı da Berlin başta olmak üzere diğer eyaletlere bir tür baskı yapıyordu¹⁹.

Yukarıdaki değerlendirmelerinin yanında Daved, ayrıca bu olayları, ihtilâli sosyalist bir hareket olarak görmektedir. Tarafından Babiâli'ye 14 Ekim 1848 tarihinde gönderilen bir yazıda, Daved, Viyana-Serez'de meydana gelen ihtilâli değerlendirme ihtiyacı duymuştu. Daved öncelikle, buradaki ihtilâlin Berlin tarafına şiddetli tesiri olacağı intibâsını aldığını ifade etmektedir. Ona göre, ihtilâlciler sosyalisttir ve "şu sosyalist takımının düş ve hareketi alabildiğine ilerlemekte ve Viyana ihtilâlinin netice ve kararı dahi" bütün Alman Konfederasyonu'nda pek vahim neticeler doğurabilirdi. İhtilâlin olduğu sıralarda, Alman topraklarında yer alan eyaletlerde de kuzeyden güneye doğru, Alman birliği çerçevesinde istiklal meselesi sıcaklığını koruyordu. İhtilâlin Almanları etkileyeceği açıktı. Mevcut ihtilâlin etkisi ölçüsünde Almanya'daki parlamentolarda cumhuriyet fikrinin güçlü olduğu anlaşılıyordu. Özellikle Frankfurt eyaleti, Viyana'daki ihtilâli dikkatlice izliyor, gelişmelere göre hareket etmek istiyordu²⁰.

Berlin'deki ihtilâl hareketlerini gözlemleyen bir başka Osmanlı hariciye bürokrati Karabet'tir. Ağustos 1848 başlarında Hariciye Nezareti'ne gönderdiği bir yazıda, öncelikle Berlin sokaklarında izdiham yaşandığını, bunların yok edilmesi için polis tarafından yapılan gayretlerin boşa çıktığını belirtir. Ardından gözlemlerine devam eder: Müteveffa kralın isim gününde Frankfurt ve muhalifleri arasında fitne ve fesat ortaya çıkmış, geceleyin üniversite önünde iki bayrak açılarak bir cemiyet zuhur etmişti. Öğrenciler elleriyle beyaz ve siyah renkli olarak Prusya bayrağı açmış, gece, yarıyı bulduğu zaman, cemiyet, korkulu bir hâl almıştı. Ancak ordu hemen olaya el atmış ve cemiyeti dağıtmıştı. Karabet, Almanya birliğini oluşturmanın bir hayal olduğunu yayan düşüncelere karşı Prusya'nın müsamaha gösterdiğini not eder²¹.

Babiâli'ye göre Avrupalıların kendi aralarında yaşanan bu ihtilâl, bir fesat ve uygunsuz durumdan başka bir şey değildi. Buna ek olarak Babiâli, ihtilâli, bir serbestiyet hâli olarak tanımlamaktadır. Osmanlı Hükümeti'nin serbestiyete verdiği anlam,

¹⁸ BOA, *İrade-Hâriciye (İ.HR)*, 2200, 24 Haziran 1848.

¹⁹ BOA, *İ.HR*, 2266, 7 Ekim 1848, lef 1.

²⁰ BOA, *HR.SYS*, 204-4, 14 Nisan 1848 (1264.RA.8), lef 24.

²¹ BOA, *İ.HR*, 2229, 5 Ağustos 1848, lef 3.

“hürriyet” kavramı mıdır? Yoksa başıboş anlamında ve monarşik yapıların hiçbir şekilde hazzetmediği, karşısında oldukları milliyetçilik hareketi bağlamında bir terim midir? Bunu en iyi şekilde anlamanın yolu, İşkodra Muhafızı Mazhar Osman’ın, sadarete 20 Nisan 1848 tarihinde gönderdiği bir yazıyı anlamakla mümkündür. Yazısının sonlarında “*Avrupalıların beynlerinde bu güne fesâdât ve uygunsuzluklarında ve milletlerinin serbestiyetlerinden*” ifadesi yer almaktadır. Dikkat edilirse burada Mazhar Osman, ihtilâlin Avrupalıların kendi aralarında bir problemi olduğunu, bunun ise kargaşa ve kaos anlamındaki fesattan başka bir şey olmadığını altını çizmektedir. İşkodra Muhafızı, bu fesat ifadesinden Avrupa milletlerinin serbestiyete sahip olmaya çalıştıklarını anlatmak istemiş olabilir. Dolayısıyla serbestiyet aslında fesat bir durumu çağrıştırmaktadır. Bu ise Osmanlı Hükümeti penceresinden bakıldığında, gerçekte hiç de iyi bir şey değildir. Mazhar Osman, bu serbestiyet fikrinden Osmanlı bünyesinde yer alan İslam ve Hristiyan halkın men edildiğini, bunun da hayırlı olduğunu bize anlatır. Çünkü Osmanlı’nın icra ede geldiği âdil muamele herkes tarafından hoşnutlukla karşılanmaktadır. Mazhar Osman’a göre yine de bu tür ihtilâl fikirlerine karşı kendi Osmanlı halkını korumanın en önemli yolu, halkın devlete olan bağlılığını ve meyilli durumunu artırmaktan geçmektedir²².

İşkodra Muhafızı Mazhar Osman Bey’in bu değerlendirmeleri aslında genel Osmanlı devlet ve bürokrasi anlayışına uygun düşmektedir. Çünkü Osmanlı sultanı ve geleneksel devlet anlayışı içinden bakıldığında Mazhar Osman Bey’in gözlemleri anlaşılır bir durum olarak görülebilir. Serbestiyet fikri o dönem için, Osmanlı bürokratlarının siyasi anlayışında fitne ve fesat kavramları ile daha iyi anlatılmaktadır.

Osmanlı Devleti’nin Berlin Elçisi Sami Efendi de, Berlin’de meydana gelen ihtilâli ve buradaki olayları dikkatle izleyen biridir. Bilgisinin kaynağı olarak gazeteleri gösteren Sami Efendi’ye göre, Berlin’de halk arasında sürüp giden çatışma ortamı Prusya’yı zor durumda bırakmaktadır. Bu kötü ortama sebep olan ise yapılan *seçimlerdir*. Seçim sistemi iki turludur. Seçilenler yeniden seçime giriyor ve vekilleri seçiyordu. Verdiği bu seçim bilgilerinden başka Sami Bey, iki gün süren olaylarda 5000 kadar kişinin, balta ve sopalar ile yer yer cemiyet adı altında toplanarak halkın rahatını kaçırdığı notunu eklemektedir²³. Sami Bey, Prusya’da açılacak olan meclisin üyelerinin ne usulde seçileceğini yukarıda bildirmek yanında, Prusya veliahdının ise Londra’da olduğunu, ihtilâl arasında Berlin’den Londra’ya savuştuğu bilgisini de verir. Sözü edilen veliahdın eğer Berlin’e gelirse bu sıralarda gerçekleşen yeni usulü de kabul edeceğine dair bir izlenim edinen Sami Bey’e göre, halkın bir kısmı veliahdı beklerken, bir kısmı ise muhaliftir²⁴.

Avrupa’daki ihtilâlleri elçiler arasında en detaylı değerlendirenin, Babıâli’nin Viyana Elçisi Mehmed Şekib Efendi olduğuna yukarıda değinilmişti. Mehmed Şekib Efendi’nin ihtilâller ile ilgili ilk gözlemi Fransa ve buradaki hadiselerin Rusya üzerine etkisiydi. Mehmed Şekib’e göre Fransa’da cumhuriyetin ilan haberi Petersburg’a ulaşınca Rusya

²² İşkodra Muhafızı Mazhar Osman’ın sadarete gönderdiği bir yazı. Bkz. BOA, *Sadâret Mektûbi Kalemî (A.MKT)*, 123-82,20 Nisan 1848 (1264.CA.23).

²³ BOA, *İ.MSM*, 1964, 21 Mayıs 1848 (1264.C.17), lef 18.

²⁴ BOA, *İ.HR*, 2156,27 Mayıs 1848 (1264.C.23), lef 2.

imparatoru, Fransa maslahatgüzarına, Fransa'daki cumhuriyeti tanımayacağını ifade etmişti. Dönüşü için gereken pasaportunu vermiş, Varşova'ya ve kazalarına büyük ölçüde asker gönderip buraları doldurmuştu. Asker sayısı ise yaklaşık 400.000'i bulmuştu²⁵.

Mehmed Şekib, ihtilâlin Avusturya ve Macaristan'daki cereyanını yakından izlemekteydi. Bunu hem duyularına hem de gazetelere dayandırdığı anlaşılmaktadır. Şekib Efendi, Karakodi'deki ihtilâli ordunun bastırıldığını, Macaristan'da ise bazı insanların Yahudilere eziyet ettiğini aktarmaktadır. İnsanlar, Yahudilerin hastalarını pencerelerden atacak seviyeye gelmişlerdi. Şekib Efendi'ye göre Yahudilere yapılan, şiddetli bir muameledir ve halkın karıştığı olaylar ise birer gürültüden ibarettir²⁶.

Mehmed Şekib Efendi, Eflak ve Boğdan'da bir süreden beri birkaç yüz kişinin Boğdan boyarlarına vararak, serbestiyet ve buna bağlı olarak reform talep ettiğini iletir. Boyar beyi, bu kişilerden 60-70 kadarını başından savmak için Silistre taraflarına sürgün etmişti. Ayrıca Eflak boyarlarından yedi-sekiz kişinin de Paris'te toplanarak "memleketimize varalım şöyle böyle yapalım diyerek" birlikte Bükreş'e gittiklerini aktarır²⁷. Şekib Efendi'nin aktardıklarından yola çıkarak Eflak ve Boğdan'ın da Avrupa'daki ihtilâlden etkilendiği, Romanya'nın bağımsızlığına giden yolda önemli bir viraja doğru döndükleri çıkarımı yapılırsa herhalde yanlış tespit olmaz. Çünkü ihtilâlin bütün Avrupa'ya yayıldığı ve milliyetçilik, cumhuriyet, sosyalizm, anayasa gibi kavramları Avrupa'da kökleştirmeye Fransız İhtilâlinden sonra en büyük katkıyı yaptığı dikkate alındığında, bu ihtilâllerin ve yaydığı fikirlerin, Osmanlı Avrupası'nda da muhataplar bulmasını normal ve anlayışla karşılamak gerekir.

Bükreş'in Avrupa'daki ihtilâllerden açıkça etkilendiği gözden kaçmıyordu. İlerleyen aylarda da durum pek değişmemişti. İhtilâllerden beri birer ikişer Eflak boyarları Bükreş'e gelip gidiyordu. İçlerinde Osmanlı taraftarı olanlara da rastlanıyordu. Bunlardan bazıları Mehmed Şekib'e uğruyorlardı. Bu kişilerden aldığı bilgilerden yola çıkarak Mehmed Şekib, bu sıralarda Bükreş'in *geçici fesat hükümetinin* memleket sandığında ne var ise tamamını alıp götürdüğünü aktarır. Bükreş'e Babîali görevlisi Süleyman Paşa'nın gelmesiyle Bükreş'teki bu geçici hükümetin üyeleri dağılmış gibi görünse de gerçekte böyle bir şeyin vuku bulmadığı anlaşılmıştı²⁸. Mehmed Şekib Efendi, Viyana'da iken yanına bu yeni geçici hükümet üyelerinden Birinci Serkatib Alexander Goleşcu adında genç birinin gelerek, Rusya aleyhinde destek istediğini söyler. Buna göre, bu kişi deli saçması düşüncelere sahiptir. Rusya'ya karşı Fransa'dan askerî

²⁵ BOA, *İ.HR*, 2100, 4 Nisan 1848 (1264.R.29), lef 2.

²⁶ BOA, *İ.MSM*, 1964, 4 Mayıs 1848 (1264.CA.30), lef 17.

²⁷ BOA, *İ.MSM*, 1964, 18 Nisan 1848 (1264.CA.21), lef 13. Tarihçi Lütfi'ye göre Avusturya'daki ihtilâl üzerine Macarlar ayaklanıp Avusturya'ya karşı gelmişlerdi. Bu ihtilâl fikri sonradan Eflak ve Boğdan'a sıçramıştı. Bunun da sonucunda Osmanlı ve Rusya, Eflak ve Boğdan'a asker sokarak karşı karşıya gelmişlerdi. 1848 İhtilâlleri zamanında yaşayan tarihçi Lütfi Efendi, yukarıdaki ifadelerinin haricinde bu ihtilâller ile ilgili kitabında hiçbir değerlendirme yapmamıştır. Bkz. Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, (çev. Yücel Demirel), c. VIII, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 1265; Karasu, *a.g.m.*, s. 234.

²⁸ BOA, *İ.HR*, 2229, 15 Ağustos 1848 (1264.N.15), lef 4.

destek aldığını, Osmanlı'nın da kendilerine yardım etmelerini istemiştir. Mehmed Şekib'e göre, bu ve benzeri geçici hükümet üyelerini kışkırtan Bükreş'teki Fransızlardır. Onlar el altından Rusya'ya karşı Fransa'nın kendilerinin arkasında olduklarını söylüyorlardı. Şekib Efendi'ye göre bu türlü "erbâb-ı fitne ve fesâd, Devlet-i Aliyye bize istediğimizi verecek" diye bu taraflarda propaganda yaparak "efkâr-ı serbestiyet" taraftarlarını kendi lehlerine bir kat daha teşvik ediyorlardı. Ayrıca Eflak ve Boğdan'a kâğıtlar neşr ederek halkı galeyana getirip, ayaklandırarak, boş yere mugalâta ve ihtilâlin yolunu döşüyorlardı. Mehmed Şekib Efendi, geçici hükümet üyelerinin önce Rusya'dan sonra da Osmanlı'dan ayrılıp istiklal emelinde olduklarını, bunun güneş gibi meydana durduğunu belirtir²⁹.

Mehmed Şekib Efendi, Eflak ve Boğdan dışındaki başka ihtilâl hadiselerini de gözlemlemiş ve Babîâli'ye aktarmıştır. Avusturya ile İtalyanların Verona'da savaşmakta oldukları bilgisini verdikten sonra, İtalyan devlet ve halklarının, Avusturya ile mücadelelerinde kenetlendiklerini, birbirlerine yardım ettiklerini, buna karşın İngilizlerin ise İtalyanları protesto ettiğini belirtmiştir. İngiltere yaptığı protesto ile Avusturya'ya bir tür diplomatik destek vermiş oluyordu. Mehmed Şekib Efendi, bu ihtilâl hadisesinin Avrupa'daki dengeleri değiştireceğini tahmin etmektedir. Ona göre, Avusturya ve Rusya arasında süregelen milletlerarası politika aynen devam etmeyecektir³⁰.

Mehmed Şekib'in bu tespitleri yanında Osmanlı Hükümeti için korkulan bir başka bölge Tuna sahilleriydi. Burada Osmanlı Devleti aleyhine birtakım gailelerin çıkmaması konusunda Babîâli, Viyana Hükümeti'ni uyarılmış ve karşılığında da garanti almıştı. Ancak Osmanlı Hükümeti'nin Viyana'ya karşı pek güven duyduğu söylenemezdi. Viyana'da meydana gelen ihtilâlden dolayı bakanlar kurulu değişmişti. Yeni hükümet, varlığını seçim sistemine borçluydu. Dolayısıyla seçimle geldiği için ilelebet iktidarda kalamayacaktı. Bundan ötürü de Osmanlı Hükümeti yeni Viyana Hükümeti'ne tam olarak güven duymuyordu. Buna rağmen Viyana Elçisi Mehmed Şekib, normalde Avusturya'nın Osmanlı politikasının değişmediğini, ancak parlamento seçimlerinden dolayı bu politikanın da değişebileceğine inanmaktadır³¹.

Bu kez sultana verilmek üzere, Avusturya İmparatoru'ndan gelen üç mektubu Mehmed Şekib değerlendirmektedir. Kaynak, Avusturya İmparatoru olunca konunun verilmiş biçimi de ona göre olmaktadır. Viyana'da bu kez üniversite karışmıştır. Vaktinden önce üniversitenin tatil edilmesi hususu bu sıralar gündemdedir. Tatile girmeden önce, öğrencilerin ellerinde var olan silahların bırakılması devlet için pek elzemdir. "Mekân-ı fesâd olan üniversiteyi kapatıp cemiyetlerini dağıtmak" isteyen hükümet, 27 Mayıs 1848 günü sabahleyin, öğrencilerin üzerlerine asker sevkiyle durumu halletmek

²⁹ BOA, *İ.HR*, 2229,8 Ağustos 1848 (1264.N.8), lef 5.

³⁰ BOA, *İ.MSM*, 1964, 18 Nisan 1848 (1264.CA.14), lef 9.

³¹ BOA, *İ.MSM*, 1964,18 Nisan 1848 (1264.CA.14), lef 7. Şekib Efendi'nin ihtilâllere genel bakışı olumsuzdur. Ona göre bu eylemler edepsiz eylemcilerin işidir ve halkın serbestiyet, meşruf hükümet gibi talepleri zararlıdır. Bkz. Namık Sinan Turan, "Osmanlı Diplomasisinde Batı İmparatorunun Değişimi ve Elçilerin Etkisi (18. ve 19. Yüzyıllar)", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. V, S. 2, Edirne 2004, s. 80.

istemişse de bunun mümkün olmadığı şöyle dursun, tam tersi bir sonuç yaşanmıştı. Ülke daha karışık bir hâl almıştı. Tam “bir kuru gürültü ve ayak patırtısıyla başa çıkamayacaklarını” ve feci bir sonuca varacağını görünce asker geri çekilmişti. Böylece kan dökülmesine sebebiyet verilmemişti. Ancak Mehmed Şekib Efendi’ye göre Avusturya Hükümeti, bundan yararlanalım derken çok zarar etmişti. Bunun üzerine halk kudurmuş gibi bir hâle girip, evvelki vaatlerin yanında yeni taleplerde bulunmuştu. Ve bu taleplerini ise bir varakaya basıp neşrettirmişlerdi. Burada halk, “şimdi eğer imparator on güne kadar Viyana’ya gelmez ise prenslerden birini yerine vekil atasın, bunu da yapmaz ise yapacağımızı biliriz” demeye başlamışlardı. Bundan muratları, imparator ailesinden birisini zorla ellerinde tutmaktı. Ancak eyalet halkı, Viyanalılar ile pek uyuşmuyor, aynı kanaatte değiller gibi görünüyordular. Ancak zaman ve koşullar “fesâd ve ihtilâl” dönemi olduğundan bu taşra halkına göre Viyana halkını itaate zorlamak pek mümkün değildi. Şekib Efendi’ye göre belki bunu kanıtlarcasına Viyana’da bu sıralarda gemi azıya alıp, varoşlarda ve yakın köylerde hükümete karşı silahlanan insanlar görülmekteydi. Bütün işçiler, kadın, erkek ellerinde “sopalarla şehre dolup ve dün kalenin kaldırılmalarını yarım saat içinde sökerek 180 yerde barikat” yaptılar. Herkes bu durumu hayretle karşıladı. Kalenin düzenli ve temiz sokakları yangın yerine dönmüştü. Bu hal üç gün sürdü. 30 Mayıs 1848 tarihinde “biraz rahata vardılar, fakat imparator gelinceye kadar böylece bekleyeceğiz”, diyerek ayak diretiyorlardı. Mehmed Şekib, verdiği bu bilgileri aynı zamanda Viyana’daki gazetelerle de desteklediğini aktarmaktadır³².

Avrupa’daki ihtilâl hakkında bilgi veren bir başka diplomat Cenova şebbenderidir. Şebbender, İtalya’daki durum hakkında az da olsa bir takım bilgiler aktarır. 23 Nisan 1848’de Babîâlî’ye gönderdiği mektubunda, İtalya ile Avusturya arasında süren mücadeleyi anlatır. Buna göre, Avusturya kralı, Cenova’ya doğru ordusunu yürütmektedir. Şebbendere göre kral, halkın cumhuriyet fikrine doğru meyiletmesinden korkmaktadır. Kral, Cenova’da halk arasında gün yüzüne çıkan cumhuriyet fikrinden rahatsızdır³³. Şebbender yaptığı bu tespitle dönemin krallarının genel görüşlerini yansıtmış oluyordu. Krallar için cumhuriyet fikri, varlıklarının yeryüzünden silinmesi anlamına geliyordu.

İtalya coğrafyası dışında ihtilâlin en başından beri etkili olduğu ülke Fransa’ydı. Fransa, ihtilâlin ilk kıvılcımının çakıldığı yerd. Buradan başlayan hareket kısa sürede bütün Avrupa’ya yayılmıştı. Fransa’da devam eden ihtilâl hakkında Babîâlî’ye bilgi veren kişi ise Osmanlı Maslahatgüzarı Mehmed Hilmi’dir. Mehmed Hilmi’ye göre Fransız halkından bir grup, yeni hükümetin yaptığı bazı uygulamalardan rahatsız olmuşlardı. 16 Nisan 1848 Pazar günü St. Mary’s adlı yerde toplanıp oradan da Hotel de Ville’e gelip orduya karşı hücumla geçmişlerdi. Ancak ordu bu harekete izin vermemişti. Mehmed Hilmi, bu raporunda, hükümetin yaptığı ve halkın hoşuna gitmeyen uygulamalardan söz etmemektedir³⁴.

³² BOA, *İ.HR*, 2156, 30 Mayıs 1848 (1264.C.26), lef 3.

³³ BOA, *İ.MSM*, 1964, 23 Nisan 1848, lef 12.

³⁴ Osmanlı Maslahatgüzarı Mehmed Hilmi tarafından sadarete gönderilen bir tahrir. Bkz. BOA, *İ.MSM*, 1964, 20 Nisan 1848 (1264.CA.16), lef 10.

Bu durum, ayrıca not edilmesi gereken bir noktadır. Mehmed Hilmi'nin neden Fransa'daki liberal, cumhuriyetçi ve sosyalist grupların, bu olayların başat rolü olduğunu açıklamaması ve not etmemesi hayli ilginç bir durumdur. Avrupa'da görevli bir Osmanlı hariciye bürokratinin olaylar hakkında en basit ve yüzeysel anlamda bile bilgi sahibi olmaması düşünülemez. O halde Mehmed Hilmi, Şubat'tan Nisan 1848'e kadar geçen zaman diliminde Fransa'da meydana gelen olayları geçiştirmektedir. 16 Nisan tarihi için verdiği bilgi ile Mehmed Hilmi, vakayı kuru ve yüzeysel olarak rapor eden bir anlayışla, sadece sıradan bilgi verme yolunu seçmişti.

Ancak bu ilk raporundaki yüzeysel bilgilerden yaklaşık bir buçuk ay sonra bu kez Mehmed Hilmi, Fransa'daki cumhuriyetin içeriği hakkında daha detaylı bilgi vermeye başlar. Raporunda, Fransızların bir kısmının, yeni usul cumhuriyetin diğer türünü, yani "mukâseme-i emval-i ağniya"/malların eşit paylaşımı gibi herkesin eşitlik üzere olmasını arzu ettiklerini not eder. Şimdiye kadar bazı maddeleri vesile eden halkın birkaç defa ayaklanmaya teşebbüs ettiklerini aktarır. Birkaç kişi yakın zamanlarda meclise giderek arzularını iletmişlerdi. Bu tür istekleri olanların çoğu işçi ve gündelikçi olup, yeni usulden dolayı kârlarından olduklarını, giderek de zararlarının arttığını belirtmişti. Böyle sorunları olan kişiler, 23 Haziran 1848 Cuma günü bütün sokaklara bazı engeller yaparak hepsi odalara toplanmıştı. Devlet tarafından üzerlerine Paris'in *yerlisinden ve namuslu kişilerinden olan nasyonal/milliyetçi kişilerden* oluşan topçu askeri sevk edilmişti. Öncelikle bunlar için biraz nasihat yolu kullanılmış ise de kabul görmemişti. Bu kişiler, kendilerine nasihat edenleri hemen tutup katletmişlerdi. Bunun üzerine silaha başvurulmuş ve karşılıklı muharebe başlamıştı. Dört gün gece ve gündüz süren muharebe sonunda nasyonal askerler, karşısındaki sivil kişilere galebe ederek onları perişan etmişlerdi. Mehmed Hilmi, bu arızasını yazdığı sırada, dört beş gün zarfında Paris, muharebe meydanına sahne olmuş, her bir evin duvarları gülle ve kurşun yarasından delik delik olarak şehrin etrafı askerler tarafından muhasara altına alınmıştı. Bütün hastane, büyük binalar, tiyatrolar ve bunlara benzer yerler bir anda yok olmuştu. Ölen ve kaybolan insanların haddi ve hesabı yoktu. Herkes tam bir sayıyı bildirmese de gerçek sayı muhtemelen 18.000'i buluyordu. Bunun birazı hapisanelerde ve birazı da aranılmaktaydı. Bunların bir kısmının ise uzak yerlere götürülmesi kararlaştırılmıştı³⁵.

Bu ikinci raporunda verdiği detaylı bilgilere bakılırsa Mehmed Hilmi, Fransa'daki ihtilâli yakından takip etmiş gibi görünmektedir. Sokaklardaki muharebelere kadar tafsilatlı bilgi vermesi dikkat çekicidir. İhtilâlin ilk çıktığı yer burasıydı. Dolayısıyla Paris'teki ayrıntılar önemlidir. Çünkü buradaki olaylar, Avrupa'nın diğer taraflarındaki halklar üzerinde ister istemez etkili olabilmekteydi. Mehmed Hilmi'nin, ihtilâllerin iç yüzü ile ilgili üzerinde kafa yorduğu en önemli raporu budur. Yukarıda da görüldüğü gibi Mehmed Hilmi bu raporunda ihtilâlin daha çok cumhuriyetçi yönü üzerinde durmaktadır. Cumhuriyet kavramının eşitlikçi yönüne değinse de bunu benimsediği ya da övdüğü anlaşılmamalıdır. Çünkü ardından hemen eşitlikçi fikirlere sahip olan insanların, devlete karşı isyan içinde olduklarını, bu asilere karşı da devletin milliyetçi askerlerinin isyanları bastırarak çok iyi cevap verdiğini söylemeye çalışmaktadır. Mehmed Hilmi'nin yukarıdaki ifadelerinde isyancı bazı kişiler için işçi, gündelikçi

³⁵ BOA, *İ.HR*, 2200, 29 Haziran 1848 (1264.B.27), lef 3.

tâbirlerini kullanması da ilginçtir. Sıradan insanların olaylara karıştığını kabul etmekle beraber, bu insanların iş kaybına uğradıklarını belirtmesiyle de Mehmed Hilmi, buradaki ihtilâlin ekonomik temalı boyutuna dikkat çekmek istemektedir.

Mehmed Hilmi Bey, bu bilgilerden sonra Fransa'daki ihtilâlin etkileri ile ilgili daha kısa bahislere yer verir. Bu bahislerden biri, önceki kabinenin bakanlarından Lamartin ve Dole v.b. gibilerin sonradan gerçekleşen kur ayarlamalarında müdahilleri olduğu bilgisiydi. Bu kişiler ayrıca başka uygunsuz hareketlerde de bulunmuşlardı. Bütün bunlar Fransız, parlamentosunda araştırmaya tâbi kılınmıştı ve bu ay içinde muhakemeleri başlayacaktı³⁶.

Bunun yanında Mehmed Hilmi, Fransa'da oluşan geçici kabineyi tebrik etmek için Prusya ve Avusturya tebaasından insanların sıraya girdiğini bildirir. Bu tebrikler sırasında Mehmed Hilmi'nin dikkatini çeken başka bir durum vardır: Memleketeyn (Eflak-Boğdan) halkından da insanların bu tebrige katılması. Mehmed Hilmi'ye göre Memleketeyn'den gelen insanların geçici kabineden tek istekleri vardır: Müstakil bir hükümetlerinin kurulmasında Fransa'nın yardımını almak. Mehmed Hilmi, tebrige gelen Eflak ve Boğdanlıların ne tür adamlar olduğunu araştırdığını, bunların her birinin önceden Memleketeyn'den uzaklaştırılan şahıslar olduklarının anlaşıldığını, yine bu kişilerin Fransa'da rençperlik ve gündelikçilik ile meşgul olduklarını aktarır. Ona göre bu işleri yaptıklarından ötürü itimada layık olmadıkları anlaşılmaktadır³⁷.

Osmanlı Devleti'nin Mustafa Reşid'den sonra gelen en önemli dış politika bürokratlarından biri olan Fuat Efendi de ihtilâli değerlendiren kişiler arasındadır. Fuad Efendi, Bükreş'e gittiğinde buradan İstanbul'a bir rapor göndermişti. Bu raporda yer alan bir ifadede ihtilâl hakkında şu cümleleri kullanmıştır: "Ahalinin metâlib-i vâkıası

³⁶ BOA, *İ.HR*, 2229, 9 Ağustos 1848 (1264.N.9), lef 12. Aynı gün (9 Ağustos 1848) Mehmed Hilmi, Hariciye Nezareti'ne başka bir bilgi daha vermişti. Gerçi çok kısa bir malumat sayılabilirdi, ancak detayı gelecek açısından önemliydi. Buna göre Harbiye Mektebi öğrencilerinden Paris'te bulunanların, Mısır Valisi'nin buradaki mektebine nakli gündeme gelmiştir. Mehmed Hilmi, mektebin müdürüyle görüşüğünü, bu konuda Babıâli'den bir cevap beklediğini aktarmaktadır. Bkz., BOA, *İ.HR*, 2229, 9 Ağustos 1848 (1264.N.9), lef 13. Fransa'ya eğitim için Osmanlı tarafından ilk giden öğrencileri Mehmed Ali Paşa göndermiştir. Osmanlı Hükümeti, 1830 yılından itibaren Fransa'ya öğrenci yollamıştır. Gerek bu ihtilâlden önce, gerekse ihtilâlden sonra Osmanlı öğrencileri Fransa'da askerî, tıp, dil, mühendislik, resim gibi alanlarda eğitim almışlardır. Bu eğitimleri alanlar şüphesiz Osmanlı reformlarında söz sahibi olacak insanlardır. Her halükarda Fransa'ya giden öğrencilerin Batılı anlamda Osmanlı'nın ilk entelektüelleri olduğu iddia edilebilir. Belki de bu nedenden dolayı Türk düşünce tarihinde Fransa'ya giden öğrenciler, fikrî anlamda Jön Türk hareketinin öncülleri sayılsa herhalde yanlış olmaz. Fransa'da eğitim görenlerden bir kısmı gerçekten iyi yetişmiş bir şekilde İstanbul'a dönmüş, ardından önemli görevlere atanmışlardır. Bunlardan şair, edip ve gazeteci olan Şinasi, Türk düşünce hayatına büyük katkılar sunmuş, Genç Osmanlıların öncü şahsiyetleri arasında yer almıştır. Şinasi'nin dışında Miraliva Nuri Kenan ve Fevzi Paşa iç hastalıklar, Şakir Paşa fizyoloji, Miralay İbrahim Yusuf Şevki Bey sinir hastalıkları, yine önemli resamlardan İbrahim Efendi, Hüsnü Yusuf, Sanayi-i Nefise Mektebi'nin kurucusu Osman Hamdi Bey, ilk resim sergisini açarak halka resmi yayan kişi Şeker Ahmed Paşa bunlardan sadece bilinen ve öne çıkanlardır. Bkz. Adnan Şişman, *Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri*, TTK, Ankara, 2004, s. 85-87.

³⁷ BOA, *İ.HR*, 2100, 29 Mart 1848 (1264.R.23), lef 4.

muvâfık-ı hakkaniyet olsa bile, böyle bir hareket-i fiiliyeye fedakârlık göstermek suistimali davet edeceğinden başka, meydana konulan şeyler Devlet-i Aliyye'nin usulüne kâmilan mugâyir olduğu bedihi olduğundan..."³⁸. Burada dikkat edilirse Fuad Efendi, öncelikle, ihtilâlin, aslında halkın haklı bir isteği olduğunu kabul etmektedir. Bu yönden bakıldığında, Osmanlı bürokrati, ihtilâlin genel tasavvurunun farkındadır. Ancak cümlelerin devamında ise isteklerinin, yani, Eflak-Boğdan halkının liberal taleplerinin, devleti parçalayıcı bir tarafı olduğunu iddia etmektedir. Böyle bir talep ise Osmanlı Devleti açısından asla kabul edilecek bir durum değildir. Eflak-Boğdan halkının talepleri, Osmanlının mevcut siyasî düzeni açısından bağdaşacak bir durum olarak görülmemektedir.

İhtilâller, Avrupa'nın birçok yerinde yayılıp birbirini etkilerken, ilginçtir İngiltere'de bu konuda ciddi olaylara tesadüf edilmemiştir. Osmanlı'nın Londra Elçisi Kalimaki Bey de bunu anlamak için İngiliz bürokrasisini yakından izlemekteydi. Kalimaki'ye göre İngiltere, diğer devletlerdeki bu ihtilâl hareketlerine tarafsız bakmaktadır. Ülkelerin hükümet şekilleri ile ilgilenmemektedir. Kalimaki'ye göre Paris'te Antuan mahallesinin mahvedilmesi, Viyana'nın, Frankfurt'un öğretmenleri ve Berlin'in öğrencileri için diplomatik usuller geçerli olmadığından dolayı, insanlığı tahrip ve telef etmekte bir beis görmediklerinden, ihtilâl bir tür isyan ve karışıklık hareketidir. Buna karşın Osmanlı Hükümeti, çeşitli sınıflardan oluşan halkına karşı merhametli olduğundan bu tür olaylar yaşanmamıştır. Çünkü hükümet, halkını hoşnut etmektedir. Osmanlı ile Avrupa'yı bu karşılaştırma ile kısaca değerlendirmesine rağmen yine de Kalimaki Bey, Babiâli'ye bir takım tedbirlerin alınmasını tavsiye etmekten de geri durmamaktadır. Kalimaki ayrıca, Avrupa'daki bu karışıklığa bakarak Babiâli'nin tedbirler almanın yanında, mevcut duruma göre dış politikasını tarafsızlık usulüne uygun şekilde ayarlaması gerektiğini açıkça tavsiye etmektedir³⁹.

2- Tanzimat ve Hristiyan Halkın İhtilâle Karşı Korunması Meselesi

Babiâli, Avrupa'da meydana gelen ihtilâllere karşı teyakkuз konumundaydı. Babiâli'ye göre bütün Osmanlı tebaasının emniyet ve istirahatlerinin sağlanması devletin ana görevidir. Bu ise Tanzimat düşüncesi ve belgesinin, Babiâli tarafından içselleştirildiğini göstermekteydi. Osmanlı Hükümeti, ihtilâlin kendisini henüz etkilemediğini, olumsuz bir hadisenin yaşanmadığını düşünüyordu⁴⁰. Tanzimat'ın temel felsefesi ve pratiğinin yerine getirilmesi Osmanlı Hükümeti'ni ihtilâllere karşı daha iyimser bir tutum içinde bulunmayı salık veriyordu. Açıkçası Babiâli, Tanzimat'ın uygulanması durumunda ihtilâlin Osmanlı toplumunu pek fazla etkilemeyeceğine

³⁸ Fahir Armaoğlu, *19.Yüzyıl Siyasî Tarihi*, TTK, Ankara, 1997, s. 159. Avusturya ve Rusya'nın savaşı tutumları nedeniyle Osmanlı Devleti, konuyu barış yoluyla çözmek için, Bükreş'te bulunan Fuad Efendi'yi fevkalade murahhas büyükelçi sıfatıyla Rus çarına gönderdi. 5 Ekim 1849'da Petersburg'a varan Fuad Efendi bizzat çarla da görüşerek meseleyi barış yoluyla çözmüştür. Bu nedenle kendisine dönüşte 29 Kasım 1849'da bâlâ rütbesi verilmiştir. Bkz. Orhan F. Köprülü, "Keçecizade Fuad Paşa", *TDVİA*, c. XIII, Ankara, 1993, s. 202.

³⁹ BOA, *İ.HR*, 2229, 4 Temmuz 1848, lef 2.

⁴⁰ Yalnız bu sırada Babiâli tarafından Arnavutlar arasında meydana gelebilecek hareketlere karşı da tedbirli olunması telkin edilmekteydi. BOA, *A.MKT*, 120-75, 13 Nisan 1848 (1264.CA.9).

inanmaktaydı. Bunda yöneticiler kısmen de haklıydı. Çünkü ferman, Müslüman ile gayrimüslimler arasında hukuki eşitliği görünüşte de olsa sağlıyordu.

Gerçekte Tanzimat'ın ilanı ile birlikte tüm Osmanlı yurttaşları arasında can, mal, namus ve kişi güvenliği, yargılamasız suç ve ceza olamayacağı ilkesi ve son olarak eşitlik ilkesi gibi günümüzde de geçerli evrensel hukuk kaideleri, sultan ve hükümet tarafından kabul görmüş oluyordu. Böylece Osmanlı yönetimi, geleneksel İslam yönetim ve hukuk anlayışından bir anlamda kopmuş oluyordu. Tanzimat Fermanı'nın getirdiği bu eşitlikçi anlayış, 1840 yılında çıkarılan Ceza Kanunnamesi ile tamamlanmaya çalışılmıştır. Burada geçen “dağdaki bir çobanla vezirin eşit olduğu” hükmü aslında Tanzimat'ı iyi özetlemektedir⁴¹. Her ne kadar Tanzimat, sureten bir eşitlik anlayışı getirirse de, bunun toplumsal bir zeminde ve siyasî anlamda, iç politikada anayasa, meşrutiyet ve hürriyete dair bir tartışmayı hemen tetiklediği söylenemez. Bunu beklemek de belki gerçekçi olmaz; çünkü henüz fikrî anlamda bir zemin yoktur. Bunun için Jön Türkleri beklemek gerekecektir.

Tanzimat'tan beklenti yüksek olsa da, Babıâli, Avrupa'daki ihtilâlin kadrolarını ve katılımcılarını “erbâb-ı fesâd” olarak görüyordu. Bu kişilerin, ihtilâlin yayılmaya müsait olan yerlerde, insanları iğfale çalışacaklarına inanılıyordu. Babıâli'nin, sözü edilen iğfalin en çok Osmanlı'nın Hristiyan halkı üzerinde büyük bir tesir bırakacağına inancı kesindi. Hükümete göre Hristiyan halk, Tanzimat'ın gereği olan usuller icabınca memnun sayılırlardı. Öyle ki Tanzimat, kendilerine meclis azalığı vermiş olup, bu, merkezi hükümetin onlara karşı bağışladığı bir lütuf ve inayet olarak görülmeliydi⁴². Bu bilgilerden yola çıkılırsa, hükümetin ihtilâlin etkisinden çekindiğini iddia edebiliriz.

Babıâli, Tanzimat'ın Hristiyan halka getirmiş olduğu hakların düzgün bir şekilde uygulanmasını önemsiyordu. Böylece ihtilâlin etkileri azaltılmış ve kırılmış olacaktı. Buna rağmen halkın mevcut ahvalinin gözlenmesi de isteniyordu. Eğer halkın kışkırtılması gibi bir durum var ise askerî tedbire başvurulması bir zorunluluk olarak gerekebilirdi. Bunun yanında mürur tezkiresinin⁴³ daha dikkatli bir şekilde incelenmesi de lüzumlu olarak görülmekteydi. Özellikle de Tuna Nehrinin gece ve gündüz kontrol edilmesi ve Mayıs aylarında sınır olan yerlerde güvenlik görevlilerinin dolaşması önem arz etmekteydi. Bu konuda görev yapmak üzere memur tayin edilmiş, özellikle mürur tezkiresi konusuna bir kez daha değinilmiş, Tuna'dan geçenlerin hal ve tavırlarına bakılması/kontrol edilmesi istenmişti⁴⁴. Babıâli, sınırların kontrolünü yaparak, batıdan ihtilâl etkisine karşı önlem almakla, görünüşte ve somut bir yöntem ile çözüm bulduğuna inanmış görünüyordu. Bu sathi çözüm Babıâli için başlangıçta başvuracakları en kestirme ve basit bir adım olarak görülebilirdi. Çünkü hükümet daha önce böyle bir ihtilâl olgusuyla karşılaşmamıştı. Osmanlı bünyesinde yaşayan milletler topluluğu içinde

⁴¹ Belkıs Konan, “İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Açısından Osmanlı Devleti'ne Bakış”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. XV, S. 4, Ankara, 2011, s. 275-276.

⁴² BOA, A.MKT, 122-79, 23 Nisan 1848 (1264.CA.19).

⁴³ Mürur tezkiresi: Osmanlı topraklarında seyahat etmek isteyen yerli ve yabancı herkes için bir tür izin belgesidir. Bkz. Mübahat Kütükoğlu, “Mürur Tezkiresi”, *TDVİA*, c. XXXII 32, Ankara, 2006, s. 60.

⁴⁴ BOA, A.MKT, 123-6, 23 Nisan 1848 (1264.CA.19).

de bu tür bir hadise ile yüzleşmemişti. Bu zamana kadar *memâlik-i şahanede* vuku bulan her türlü karşı hareket isyan, fitne ve fesat olarak görülmekteydi. Ve bunlar ise birer suç olarak addedilirdi. Osmanlı Devleti'nde geleneksel olarak uygulanan ve İslam hukukuna göre taziren cezalandırılan filler⁴⁵ bu gruba girmektedir.

3- İhtilâllerden Çıkarılan Dersler: Askerî ve Siyasî Tedbirler

Osmanlı Hükümeti'nin, ihtilâli yalnızca teorik değerlendirmelere tâbi tutması beklenemezdi. Hükümet, tıpkı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi çok millîti yapısı hasebiyle ihtilâlin menfi etkilerini hemen izâle etmesi gerektiğine inanmıştı. Babiâli'nin en çok çekindiği topluluk Hristiyanlardı. Hristiyan halk, Osmanlı için öncelikli olarak ihtilâlin tesir alanı içine giriyordu. Bölge olarak Balkanlar ve Ege adaları, Hristiyanların en fazla yaşadığı yerlerin başında geliyordu. O zaman, ihtilâl en çok buralarda etkisini gösterebilirdi. Sadece bu bölgeler değil, başta İstanbul olmak üzere Osmanlı sınırları içinde Hristiyanların yaşadığı tüm yerler ihtilâle karşı korunmalıydı. Hristiyan halkın Avrupa'dan yayılan bu ihtilâl tehlike ve tehdidine karşı korunması, Babiâli'nin öncelikli hedefi olarak görülmekteydi. Bunun için de hükümet, askerî ve siyasî birçok tedbire başvurarak ciddi bir şekilde önlem almaya çalışacaktı.

Osmanlı Hükümeti'nin ihtilâllere karşı düşündüğü en başta gelen tedbirlerden biri askerîdir. Hükümet ihtiyatlı olmak ve “sulh için harbe hazır gibi kuvvetli bulunmak üzere” kara ve deniz kuvvetlerini güçlendirme yoluna gitmeyi planlamıştı. Hükümet, gerçi Avrupa'daki bu karışıklığın doğrudan doğruya ülkesini etkilemeyeceğini düşünse de tedbiri elden bırakmak istemiyor, “böyle vakitlerde uyanık durulması”nın akıl ve hikmete uygun olacağını düşünüyordu. Hükümet, ihtilâlin en çok Rumeli halkı üzerinde bırakacağı tesiri düşünüyordu. Askerî önlemler almak için Babiâli'de 1848 Şubat ayında vükelâdan bazıları toplanmış, ardından bir encümen, konuyu baştan ele almıştı. Tersane-i Âmire'de toplanan bu encümende Serasker Fethi Paşa, Reis Paşa, Maliye ve Hariciye Nazırı, Müsteşar Bey ve Tersane-i Âmire Nazırı hazır bulunmuştu. Yapılan müzakerede redif askerlerinin hazırlanmasına ve yapılacak vapurların bir an önce bitirilmesi gerektiğine karar verilmişti. Ayrıca Akdeniz Boğazı'nda (Çanakkale) yer alan istihkâmların güçlendirilmesi emredilmişti⁴⁶.

Osmanlı Hükümeti, Avrupa'da sürmekte olan ihtilâlin etkisinin en fazla Rumeli taraflarını etkileyeceğini yakinen biliyordu. Çünkü bu bölge, ağırlıklı olarak Hristiyan nüfusun yaşadığı ve Avrupa'ya da en yakın olan taraftı. Bundan dolayı da Rumeli'ye asker sevki gündeme gelmişti. Rumeli'ye asker gönderilmesi durumunda ise ülkenin kalbi olan İstanbul'un güvenlik açısından zayıf kalması söz konusu olacaktı. Babiâli, Anadolu Ordusunun iki tabur hassa askerî ile Diyarbakır ve Anadolu'nun diğer taraflarında bulunan İstanbul Ordusuna bağlı piyade ikinci alayının İstanbul'a gelmesini

⁴⁵ Osmanlı Devleti, Tanzimat'a kadar geleneksel İslam hukukunu uygulayan bir siyasî anlayışa sahipti. İslam hukuku içinde yer alan tâziren cezalandırılan filler, hukuk ve toplumsal düzenin ihlalinin önlenmesi, gerektiğinde bunu sağlayacak cezai tedbirlerin uygulanması olup, bunun yerine getirilmesinde devlete geniş görev ve yetki alanı bırakmaktaydı. Bkz. İlhan Akbulut, “İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. LII, S. 1, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ankara, 2003, s. 178-179.

⁴⁶ BOA, *İ.MSM*, 1926, 1 Mart 1848 (1264.RA.25).

istemmişti. İstanbul'a gelecek olan bu birliklerin yerine ise o yerlerde başıbozuk askerinin kullanılması tavsiye edilmişti⁴⁷.

Babîâli, Avrupa'daki ihtilâlin Osmanlı ülkesindeki yansımalarından ve açık etkilerinden hayli çekiniyordu. Nisan 1848'de bütün eyaletlere gönderilen bir yazıda ihtilâl fikirlerini taşıyanların Hristiyan halkı iğfale çalışacakları, onların zihinlerine hızlı bir şekilde tesir edecekleri haberi alınmıştı. Halkı bu konuda galeyana getirenlerin hemen fark edilmesi ve isyanların bastırılması gerektiği üzerinde durulmuştu. Bunun için de gerekirse askerî önlemlere başvurulması istenmekteydi. Özellikle Yunan taraflarında bazı "serseri" kişilerin gelip ülkede dolaşacakları bilgisi edinilmişti. Bu kişilerin ellerinde çeşitli kitap ve matbuat bulunursa hemen el konulması ve yine iskelelere gelen matbu evrakların da toplatılarak İstanbul'a gönderilmesi emredilmişti⁴⁸.

Osmanlı Hükümeti, ihtilâlin özellikle Yunanistan kanalıyla ülkeye gireceğini tahmin ediyordu. Osmanlı'nın Atina Elçisi Kostaki, bazı Yunanlıların Osmanlı aleyhine yaptıkları hazırlıkları, 29 Mart 1848 tarihinde hükümete rapor etmişti. Raporunda Kostaki, Avrupa'da başlayan ihtilâlin Yunanistan'a komşu Osmanlı eyaletlerini etkileme potansiyeline dikkat çekmişti. Özellikle Datri adındaki lonca mensuplarının bu konuda tehlikeli olduklarını belirtmişti. Yanya, Tırhala ve Selanik eyaletlerine bağlı loncaların üyeleri, Sulpo(?) dağında bulunan Mahor ve Bakos adlı kişiler ile Yanya Maliye Müdürü Teysamanos ve Atina okullarındaki birçok öğrenci, buradaki halkı kışkırtmaktaydı. Bu kişiler Osmanlı eyaletlerinde beyannameler yayınlayıp halka dağıtıyorlardı. Yunan Hükümeti'nin bu kişiler hakkında nasıl bir işlem yapacağı ve Babîâli'nin uyarılarını dikkate alıp almayacağı belli değildi. Kostaki, Yunanistan Hükümeti'nin bu kişiler hakkında kovuşturma yaptığını da ilave etmeden geçmemişti. Durumun Osmanlı ile Yunan Devleti arasındaki ilişkiyi bozmasını her iki hükümet de görünüşte pek istemiyordu⁴⁹. Kostaki, Babîâli'ye gönderdiği bir başka raporunda, Atina'da bazı kişilerin kitapçıklar hazırlayarak Tırhala, Yanya, Selanik, Edirne ve diğer Rumeli eyaletlerinde halkı isyana davet ettiklerini belirtmişti. Bu kitapçıkları ise Aleksandr adlı bir "suçlu" kaleme almıştı⁵⁰.

Kostaki, Yunanistan merkezli ihtilâl fikirlerinin, özellikle, Osmanlı tebaası Rum halk üzerinde etkili olacağına dair Babîâli'yi uyarmaya devam etmişti. Ayrıca bazı Yunanlıların Osmanlı sınırlarına nüfuz edeceklerini de ihbar etmişti. Bu noktada Kostaki'nin verdiği bilgilere bakılırsa, Osmanlı'ya daha önceden sığınmış olan Yunanlı Baba Kosta, Dalinsa, Konduban ile Balço'nun Yunanistan'a iadesi gündeme gelmişti. Münib Paşa bu firarileri Yunan sınırında tespit ettirerek Yunan Hükümeti'ne teslim ettirmişti. Ancak bu "eşkıya takımı" Yunan kasaba ve köylerinde taraftar toplayarak Yunan kralına karşı gelmişlerdi. Bunların asıl tehlikeli yanı Osmanlı için olacaktı. Kostaki, bu firarilerin Arnavut firarileri ile birleştiğini yazmaktadır⁵¹. Böylece Yunanlılar ile Arnavutlar arasında Osmanlı Hükümeti aleyhinde bir birleşmenin

⁴⁷ BOA, *A.MKT*, 160-15, 1848 (1264).

⁴⁸ BOA, *A.MKT*, 121-5, 21 Nisan 1848 (1264.CA.17).

⁴⁹ BOA, *İ.MSM*, 1937, 22 Nisan 1848 (1264.CA.18).

⁵⁰ BOA, *İ.MSM*, 1964, 18 Nisan 1848, lef 6.

⁵¹ BOA, *İ.MSM*, 1964, 18 Nisan 1848, lef 4.

gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Belki bu, sayıca küçük bir ittifaktır, ancak ihtilâl fikrinin her iki toplumda tohumlarının atılması anlamında önemli bir adım olarak addedilebilir. Bu adımların gelecekte hem Rumlar hem de Arnavutlar üzerinde milliyetçilik temelinde izler bırakacağını görmek mümkündür. Örneğin Giritli Rumların 1860'lardan itibaren çeşitli isyanları, 1900 başlarında ise Arnavutların Osmanlı'dan ayrılma çabaları, bu ihtilâl fikirlerinin her iki farklı toplum üzerinde ne derece etkili olduğunu göstermesi bakımından düşünmeye değerdir.

Kostaki, Avrupa'daki ihtilâllerden dolayı Rumeli'deki eyaletlerde bulunan halkın, Yunanlılar tarafından tahrik edilme hazırlığının, Osmanlı halkını *ifsâd* etmek için yapıldığını belirtmişti. Babıâli bu durum karşısında Yunanistan Hükümeti ile hemen irtibat kurmuş, Yunan Umur-ı Ecnebiye Nazırı ile yapılan görüşmeler sonucunda nâzırdan bu işin takibi için söz almıştı. Ancak Osmanlı Hükümeti, önceden beri Yunanlıların çıkardıkları isyanları göz önüne almış olacak ki, bu konuda Yunan Hükümetine pek de güvenmemişti⁵².

Atina elçisinin uyarılarına Selanik valisi bulunan Mustafa Hıfzı Efendi de katılmıştı. Mustafa Hıfzı Efendi, Hariciye Nezareti'ne göndermiş olduğu bir şukkada Kostaki gibi, bir takım tedbirlerin alınması gerektiğini ifade etmiştir. Yazısının başlangıcında Avrupa'da bu sıralar devam eden ihtilâllerden dolayı "erbâb-ı fesâdın" müsait ve münasip gördükleri yerlerin halkını iğfale çalışacaklarının beklendiğini belirtir. Halkın zihinleri bu fitnecilerin tesir alanına girmektedir. Ancak Osmanlı Devleti'nin adli ve yumuşak işlemlerinin, tebaa hakkında hiçbir şekilde hoşnutsuzluğu gerektirecek bir surette münasebetsiz bir hale getirilmemesi gerekir. Bunların yapılmasını salık verirken Mustafa Hıfzı, yine de Selanik'teki gayrimüslim halkın ahval ve hareketlerine dikkat edilmesini tavsiye ediyordu. Ardından kendisinin halkla olan diyalogunu, açıklama ihtiyacı duyar. Mustafa Hıfzı Bey, Selanik'te hiç kimseye bir "fiske" bile vurmadığını, halkın güzel bir şekilde yola getirilmesine itina gösterdiğini, devletin genel politikası üzere, herkese yumuşak yaklaştığını, emri altındaki memurların da daima teftiş içinde olduklarını yazar. Halka karşı güneş gibi adalet düşüncesi içinde olmaya gayret ettiğini, bütün Osmanlı tebaasının emniyet ve asayiş halinde olduğunu anlatır. Selanik ve bağlı yerlerde yabancı devlet vatandaşlarının sayıca çok olduğunu, bu insanların olayları neşretmek gibi bir hususiyetleri olduğundan Avrupa'daki her bir olayın aralarında kolayca dolaştığını, bu insanlar arasında ister istemez farklı diller konuşulduğundan dolayı da bunların dillerinde kargaşalığa yola açan yalanların varlığının yerleştiğinden bahseder. Mustafa Hıfzı'ya göre Avrupa'daki ihtilâl hadiselerinin Selanik'e yansması işte böyle yalan yanlış duyumlardır. Ancak o, bunların yaygın hal almasından çekinmektedir. Bunu önlemek için bir önerisi de vardır: Dil bilen güvenilir memurların Selanik'e tayin edilmesi. Bugünlerde özellikle Hristiyan vatandaşların, devletin, kadir ve şükrünü bildiğini, ancak serseri Yunan vatandaşlarının ise tezkire nizamı çerçevesinde bozguncu hareketlerine dikkat edilmesi gerektiğini söyler⁵³.

⁵² BOA, *İMSM*, 1937, 22 Nisan 1848 (1264.CA.18), lef 16.

⁵³ BOA, *İHR*, 2108, 13 Nisan 1848 (1264.CA.9), lef 2, 3.

Osmanlı Hükümeti için ihtilâlin yayılacağı önemli bir başka bölge Ege Adalarıydı. Bu nedenle adalarda askerî tedbirlerin alınması, hükümetin öncelikli yapacakları arasında görülüyordu. Adalara asker konulması işi Mayıs 1848'de gündeme gelmiş ve durum vükelâ arasında görüşülmüştü. Öncelikle düzenli ordu içinden nizamiye askerine bu görevin verilmesi gerektiği tartışılmış, ancak bu ordunun, ülkenin farklı yerlerine dağıtılmış olması sebebiyle bundan vazgeçilmişti. Ardından redif askeri toplatılması konusu ele alınmış ise de bunda da bazı mahzurlar görülerek çaresiz bir şekilde başıbozuk askerin istihdamına yeşil ışık yakılmasına karar verilmişti. Her adaya gönderilmesi gereken askerin miktarı konusu, kaptan paşa ile de görüşülmesi için Dâr-ı Şurâ-yı Askerî'ye havale edilmişti. Burada yapılan müzakerelerde mecburen başıbozuk askeri gönderileceği, bunların idaresinde de bazı rahatsızlıklar olacağı izahı yapılmıştı. Örneğin her bin kişiyi bir kişinin idare etmesinin kontrolü güçleştireceği, bu nedenle her bin kişiye bir binbaşı ve her yüz kişiye bir yüzbaşı, mülazım, çavuş ve onbaşı tayin edilmesinin uygun olacağı belirtilmişti. Her bir adaya gönderilmesi gereken askerin miktarı iki üç alaya ayrılıp, bu kadar askerin dağıtılmasına dikkat edilmesi istenmişti. Yapılan müzakerelerde bu başıbozuk askere önce devletin, ama daha çok da halkın güveni olmadığından bahsedilmişti. Konu uzun uzadıya tartışılmış ve en sonunda adalara yakın Anadolu sahilinde bulunan Çeşme'ye bir miktar nizamiye askeri konulmasının iyi olacağı, gerektiğinde buradan vapurlarla adalara asker celbinin işleri kolaylaştıracağı belirtilmişti. Durum, Babîâli'ye ve oradan da saraya iletilmiş; buradan çıkan karar da aynı yönde olmuştu. Böylece Nizamiye Ordusundan bir tabur askerin, Çeşme yakasına tayinine karar verilmiş, başıbozuk asker celbedilmesi ihtimalinden vazgeçilmişti⁵⁴.

Ege Adalarının sayıca çok olması ve Yunanistan'a yakınlığı, Yunanlıların burada bulunan Rum halk üzerinde kolayca baskı yapacağı ve nüfuz edeceği anlamına geliyordu. Osmanlı Hükümeti durumun farkındaydı. Bu sırada buna konu olan ve Babîâli'de gündeme gelen ada Limni'ydi. Babîâli'ye bakılırsa ülkedeki tüm Hristiyan halk gibi Limni halkı da hallerinden memnundu. Ancak Babîâli'ye göre Avrupa'daki ihtilâl fikirleri bu insanların zihinlerine çabuk bir şekilde tesir edebilirdi. Sadaret, ada halkının tahriklere kulak asmasının faydalı olacağını, yine de halkın rencide edilmemesi ve hoşnutsuz bir hale sokulmaması gerektiğinin altını dikkatle çizmekteydi. Buna cevap Limni Kaymakamı Hüseyin Bey'den gelmişti. O, halkın refahı ve hoşnutluğu için çalıştığını, bazen Yunan tarafından "serseri" kişilerin sınırı geçtiğini, bu nedenle onlara karşı pasaport ve mürur tezkiresi usulüne daha çok dikkat edeceğini ifade etmişti. Bununla birlikte gümrük ve iskelelere gelen o tür kişilerin ellerinde fesat fikirli kitap ve diğer matbuat bulunur ise hemen el konulacağını belirtmekten de geri durmamış, devamında, bu tür karışıklık çıkarsa durumu acilen İstanbul'a bildirileceğini de eklemeyi ihmal etmemişti⁵⁵.

Avrupa ve İtalya'yı karıştıran bu olayları çıkaranların her yerde kendilerine yardımcı arayacakları aşikârdı. Bundan ötürü ihtilâllerin Osmanlı ülkesinde de birtakım tesirleri olması kaçınılmazdı. Babîâli, ihtilâlcilerin, olayı, Osmanlı halkına güzel bir şekilde göstermelerinden çekiniyordu. Yine Babîâli'ye göre, ihtilâlcilerin "fesat dolaplarının"

⁵⁴ BOA, *İ.MSM*, 1942, 24 Mayıs 1848 (1264.C.20), lef 5.

⁵⁵ BOA, *A.MKT*, 123-95, 3 Mayıs 1848 (1264.CA.29).

en çok işleyeceği yerler Yunanistan civarı olan eyaletler, Rumeli'nin ortası ve Tuna sahiliydi. Bunun önünü almak için hükümet, Rumeli Ordusu Müşiri Emin Paşa'yı bu bölgenin asayişini sağlamakla görevlendirdi. Yine Silistre Valisi Sadık Paşa ile Belgrad Muhafızı Mehmed Paşa'dan da bölge hakkında dikkatli davranmaları bekleniyordu. Bundan başka lisan bilen birkaç kişinin her tarafı yavaş yavaş dolaşıp halkın durumunu araştırması ve not etmeleri istenmişti. Yapılan görüşmede donanmaya bağlı savaş gemilerinin de hazırlanması tavsiyeler arasında yer almıştı. Burada gemilerin yetersiz ve tamire muhtaç olduğu, düzgün bir kereste kesim ve temin kuralı olmadığı için gemilerin üç beş yıl içinde çürüdüğü iddiasında bulunulmuştu⁵⁶.

Balkanlarda ihtilâle açık bir başka bölge Eflak ve Boğdan'dı. Bölge, ihtilâlin dışında Rus etkisine de maruz kalan büyük bir ülkeydi. Bundan dolayı Osmanlı'nın varlığını bu zamanda en çok tehdit eden coğrafyaların başında geliyordu. Dolayısıyla bu bölgede ihtilâlin emarelerini Osmanlı Hükümeti değerlendirmekten geri durmayacaktır. Memleketeyn (Eflak-Boğdan) tarafına özel bir yetki ile görevlendirilen bir Osmanlı bürokratına göre, Avrupa'nın batısında meydana gelen ihtilâl, Avrupa devletlerince bir musibet eseri olarak görülmekteydi. Devletler buna karşı birtakım tedbirlere başvurmaktaydı. Osmanlı da kendi ülkesinde bu zararlı ihtilâli uzaklaştırmanın yollarını aramalıydı. Bu noktada Eflak ve Boğdan, Osmanlı'nın en nazik eyaletlerinden biriydi. Osmanlı'nın bu eyalete gönderdiği memuru ile Rus tarafından gönderilen yetkili arasında görüşmeler yapılmıştı. Babîâli özellikle muhalif bazı boyarlara karşı temkinliydi. Osmanlı memuru, eğer muhalefetlerine devam ederlerse askerî tedbire başvurulacağını Rus tarafına iletmekten geri durmamıştı⁵⁷.

Memleketeyn halkının hangi tarafta olduğu, muhalif olanların dışarıyla nasıl bir münasebet içinde bulunduğu Babîâli'nin dikkat kesildiği bir konuydu. Çünkü bu eyaletin dış tesirlere de açık bir yönü vardı. Bu noktada, ileride Osmanlı'yı daha fazla uğraştıracak olan Makedonya ile karşılaştırmaya muhtaçtır. Babîâli buradaki konsolosların da fikirlerini ve fiillerini takip ediyordu. Ayrıca burada Yunanlıların da ajanları bulunmaktaydı. Yunanlıların etkisine açık bir bölge olması Babîâli'yi daha da telaşlandırıyor. Çünkü Osmanlı Devleti'nden ihtilâl yoluyla ilk ayrılan millet olan Yunanlılar, Osmanlı için Balkanlarda ve Rumeli'de her zaman büyük bir tehdit olmaya adaydı. Onların teşvik ve tehditlerine diğer Osmanlı milletleri teşne görünüyordu. Bu yüzden bölgenin sürekli olarak göz önünde tutulması ve buradaki memurların Babîâli'ye devamlı surette bilgi vermesi istenmekteydi⁵⁸.

Osmanlı'yı Balkanlarda düşündüren bir başka millet Sırpardı. Babîâli, ihtilâlin Sırp lar üzerinde bırakacağı etkiyi hesaba katıyordu. Çünkü Macaristan'daki Sırp ların ayrılma fikrinde olduğu biliniyordu. Bu ise Babîâli'ye büsbütün kendi ülkesindeki

⁵⁶ BOA, *İ.MSM*, 1926, 1 Mart 1848 (1264.RA.25). Avrupa'daki ihtilâl hareketleri üzerine Babîâli, Rumeli'ye asker sevki dışında malî açıdan da kendisini tedbir almak zorunda hissediyordu. Asker sevki için malî bir fona ihtiyaç vardı. Niş valisi tarafından durum hükümete iletilmiş ve yapılan araştırmalar sonucu hazine malından 1000 kesenin Niş'e gönderilmesine karar verilmiştir. Bkz. BOA, *İ.MSM*, 1941, 24 Mayıs 1848 (1264.C.20), lef 2.

⁵⁷ BOA, *Sadâret Divan Kalemî Evrakı (A.DVN)*, 36-62,23 Mayıs 1848 (1264.C.19).

⁵⁸ BOA, *A.DVN*, 36-62, 23 Mayıs 1848 (1264.C.19).

Sırbistan'ın da benzer bir düşüncede olduğunu düşündürüyordu. Gerçi Sırbistan'da ayrılık fikirleri anlamında henüz bir hareketlilik görünmüyordu, ancak Belgrad muhafızına gönderilecek yazılarda her an teyakuzda bulunması ve tedbirler alması isteniyordu⁵⁹. Belgrad Muhafızı Mehmed Bey, sadarete gönderdiği bir raporunda, pasaport ve tezkiresi olmayan meçhul kişilerin alıkonulacaklarını, Belgrad Kalesi'nin dışındaki "serseri" grupların takip edildiğini bildirmişti. Mehmed Bey bu konuda Avram ile kalede görüşüğünü, ondan da pasaport ve tezkiresi olmayan kişileri derhal kendisine teslim edileceği garantisini aldığını iletmişti⁶⁰.

Osmanlı'nın Avrupa toprakları içinde tedbir almaya ihtiyaç hissettiği bir başka yer Bosna'ydı. Buradaki halkın ihtilâl destek vermesi ya da ihtilâlden etkilenmesi gibi bir sorun görünmüyordu. Ancak ihtilâlin olduğu ülkelere komşu olması Bosna'yı karıştırabilirdi. Bu nedenle askerî önleme başvurulması gündeme gelmiş ve Bosna Valisi Tahir Paşa'nın konu ile ilgilenmesi istenmişti. Bosna dışında Rumeli'nin Yenişehir ve Bulgaristan tarafları da Osmanlı açısından sorunlu yerlerdi ve buraların nizamiye askerleri ile güçlendirilmesi çaresinden başka bir yol da görünmüyordu⁶¹.

Osmanlı Hükümeti'nin Rumeli için yapmayı düşündüğü ve yaptığı bir takım askerî-siyasî hazırlıklar, kuzey komşusu Rusya'yı rahatsız etmekteydi. Rusya'nın da bu ihtilâlleri kendi varlığı için tehdit görse bile, Osmanlı'nın Rumeli için askerî hazırlıklara girmesini hoş karşılaması beklenemezdi. Çünkü bu coğrafya Rusya'ya göre, kendisinin tâbi nüfuz alanı idi.

Osmanlı'nın Rusya'da bulunan maslahatgüzarı es-Seyyid Mehmed Hilmi, Osmanlı'nın Avrupa'daki ihtilâl dalgasına karşı Rumeli'ye yapmaya çalıştığı asker sevkine Rus Devleti'nin pekiyi bakmadığını yazmaktadır. Mehmed Hilmi, Rusya, düşmanca davranırsa Fransa'nın da Osmanlı'ya 20.000 asker ile yardım göndereceği şayiasının yine Rusya'yı oldukça rahatsız ettiği bilgisini Babiâli ile paylaşır⁶².

Rusya her ne kadar Osmanlı'nın Rumeli'de yapmaya çalıştığı tedbirleri doğru bulmasa da, ihtilâller sebebiyle Osmanlı ile aynı kaderi paylaşıyordu. İhtilâller Osmanlı'yı ne kadar telaşlandırıyor, Rusya'yı da bir o kadar rahatsız ediyor, ürkütüyordu. Her ikisi de birer imparatorluk olması hasebiyle bünyesinde farklı milletleri idare etme ve onları zapturapt altına alma sorumluluklarına sahiplerdi. Bundan ötürü iki ülke hariciye bürokratlarının sık sık bir araya geldiklerine şahit olunmaktadır. Özellikle Rusya için önemli olan yerlerden biri, Avrupa topraklarından Lehistan'dı. Bu tarihte (1848) Lehistan'ın üçte biri Rusya toprağıydı. Rusya'nın İstanbul elçisi, Babiâli'ye gidip Leh sorununu görüşme fırsatı bulmuştu. Lehistan'ın üçte ikisinde Avusturya ve Prusya'nın etkili olduğu ve buralara kanuni serbestlik verdiği göz önüne alındığında durumun Rusya'yı ne ölçüde telaşlandırdığı anlaşılabilir. Çünkü geri kalan yerlerin üçte biri Rusya toprağı olup, bu bölge halkı diğer tarafa verilen anayasal serbestlik haklarından yararlanmak isteyecekti. Rus tarafı ise bunu pek kabule yanaşacak

⁵⁹ BOA, *İ.MSM*, 1965, 24 Mayıs 1848 (1264.C.20), lef 8.

⁶⁰ BOA, *A.MKT*, 124-42, 1 Mayıs 1848 (1264.CA.27).

⁶¹ BOA, *İ.MSM*, 1943, 2 Haziran 1848 (1264.C.29), lef 5.

⁶² BOA, *İ.MSM*, 1964, 29 Nisan 1848 (1264.CA.25), lef 15.

görünmüyordu. Çünkü bu işi kendisinin içişleri sorunu olarak addediyordu. Rusya'ya göre Avrupa'daki ihtilâller nasıl ki o ülkelerin bir iç sorunuydu, Lehistan'ın kendine ait olan tarafı da kendisinin dâhili bir hadisesidir ve herhangi bir değişikliğe de izin vermeyeceği aşikârdı⁶³.

İhtilâlin etkisi ile Lehistan'da yaşanan hadiselerin benzeri Macarlar arasında da yaşanmıştı. Lehistan sorununda olduğu gibi Macaristan'da da ihtilâlin hareketliliği kendini gösterecek, buna karşılık Avusturya, Rus çarından askerî destek isteyecekti. Sosyalist ve liberal taleplerin ağır bastığı 1848 İhtilâlleri, Macarlar arasında millî talepler şeklini alarak, Avusturya'dan ayrılıp istiklalini kazanma amacını taşıyordu. 12 Mart 1848 tarihinde bu ülkede başlayan ihtilâl girişimlerine Avusturya Hükümeti, başlangıçta bazı ödümlerle karşılık vermek istemişse de, Macar asilzadeleri, Macarlara ait bir meclisin açılması, vergilerin hafifletilmesi, basına hürriyet ve bir anayasanın ilan edilmesi gibi taleplerle imparatora başvurmuşlardı. İstekleri kabul edilmeyince Macarlar 200.000 kişilik bir ordu oluşturarak, Avusturya ordularını karşısında başarılar elde edince, Avusturya, Rusya'dan yardım istemek zorunda kalmıştı⁶⁴.

Rusya'nın Lehistan'a girerek ihtilâl hareketlerini yok etmeye çalışması üzerine, Lehli ve Macarlı binlerce insan Osmanlı sınırına girmiş ve sığınma talep etmişti. Osmanlı Hükümeti, Avrupa'daki ihtilâlin kendisine yapacağı etkilere karşı hazırlıklar yaparken hiç istemeden kucağında bu sorunu bulacaktı. Rusya ve Avusturya, Osmanlı'ya sığınan bu mültecileri geri istiyordu. Ancak Babıâli, bu isteğe karşı çıkmıştı. Onların verilmesini kendi şan ve şerefine yakıştırmamış, Küçük Kaynarca Antlaşması'nın ikinci maddesini buna kanıt olarak göstermişti. Ancak hükümet, Rusya ile bir sorun da yaşamak istemiyordu. Lehlilerin iadesi meselesi Rusya'nın Osmanlı'ya karşı bir harp ilanı sonucunu dahi doğurabilirdi⁶⁵.

Osmanlı yönetimi kendi ülkesine sığınan Macar ve Lehlileri, Rusya ve Avusturya'ya teslim etmemişti. Viyana ve Sen-Petersburg hükümetleri, ultimatom niteliği taşıyan notalar göndererek Osmanlı Hükümeti'ni zor durumda bırakmak istedi. Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti, mültecilere İslâm teklifini yaptı. Çoğu da bunu kabul ederek, hayatlarından emin olma yolunu seçti. Avusturya, her ne kadar buna itiraz ettiyse de, İngiltere ve Fransa, Babıâli'yi destekledi. Osmanlılar açısından mültecileri geri vermek, egemen bir devlet açısından onur kırıcı bir hareket anlamına gelecekti. Osmanlı

⁶³ BOA, *İMSM*, 746, 30 Mayıs 1848 (1264.C.26).

⁶⁴ Musa Gümüş, "Mehmed Sadık Paşa (Michal Czajkowski) ve Osmanlı Devleti'nde Kazak Süvari Alayı", *Turkish Studies*, Vol. 5/3, 2010, s. 1364-1365; Umut C. Karadoğan, "XIX. Yüzyıl Avrupa'sında Yaşanan İhtilâl Hareketleri ve Bu İhtilâllerin Osmanlı Devleti İle Türkiye Cumhuriyeti'ne Etkileri", *Akademik Bakış Dergisi*, Türk Dünyası Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, S. 35, Celalabat-Kırgızistan, 2013, s. 34.

⁶⁵ Bu mülteci meselesinin ileri de patlayacak olan Kırım Savaşı'nın yolunu döşediği unutulmamalıdır. Bkz. BOA, *Sadâret Mektubî Kalemi Mühimme Kalemi (A.MKT.MHM)*, 17-16, 13 Eylül 1849 (1265.L.25). Osmanlı'ya sığınan bu Macar mültecilerin önemli bir kısmı Macar komutan ve askerleridir. Bu kişiler çok yakın zamanda (Kırım Savaşı) Osmanlı ordusunda üst rütbelerde görev alacaklardır. Ardından askerî anlamda birçok yeni gelişmelere imza atacaklardır. Bkz. Saadet Büyük, *Michal Czajkowski (Sadık Pasha) and His Cossack Cavalry Regiment*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2013, s. 4-7.

yönetiminin, mültecileri iade etmemesi karşısında Avusturya ve Rusya, elçilerini İstanbul'dan geri çağırdı. Babiâli, bunu pek önemsemedi. Bir adım daha ileri atan Babiâli, Avrupa'da yayınlattığı bir raporla, insanlıktan doğan hislerle mültecilere sahip çıktığını ilan etti. Raporun yayınlanması, Avrupa kamuoyunda Osmanlı lehine büyük tepkilerin doğmasını sağladı⁶⁶.

Osmanlı yönetimi mülteciler sorununu sık sık Meclis-i Mahsus'ta yapılan toplantılarda ele alıyor, soruna kesin bir çözüm yolu arıyordu. Burada yapılan müzakerelerde mültecileri geri iade etmenin, sığınanları, adeta cellatlara teslim etmek anlamına geleceği, bunun da padişahın şanına ve askerinin namusuna aykırı düşeceği vurgulanıyordu. Babiâli, yapılan bu müzakerelerde Rusya'ya karşı ciddi kanıtlar ileri sürmüş, bu devletin de önceden sığınan bazı Osmanlı sakinlerini iade etmediğini ileri sürmüştü. Ülkesine sığınan mültecileri Halep, Kütahya, Şumnu ve İstanbul'da ikamet ettiren Osmanlı Devleti, bu mültecileri 1850'den itibaren Avrupa'nın farklı ülkelerine geri göndermiştir. Böylece mülteci meselesi Babiâli'yi yaklaşık üç yıl meşgul etmiştir. Sonuçta Osmanlı yönetimi, iki büyük devletten kaçan mültecilere karşı sergilediği "çeşitlilik içinde bütünlük" anlayışı ile insani bir tavır ortaya koymuştur⁶⁷.

4- İhtilâlin İstanbul'u Etkileyeceği Korkusu

Osmanlı Devleti, Avrupa'daki ihtilâli oldukça ciddiye almıştı. Osmanlı Hükümeti'nin, daha çok Balkanlar ve Rumeli üzerinde durduğu, buradaki Hristiyan nüfusun ihtilâle daha açık olduğuna inandığı yukarıda belirtilmişti. Bunun yanında Osmanlı'nın telaşlandığı bir başka yer, devletin kalbi konumunda olan İstanbul'du. Babiâli, III.Selim döneminde, İngilizlerin, Çanakkale Boğazını tehdidinden sonra ikinci kez İstanbul'un bir tehlike altında olduğuna inanmaya başlamıştı. Bundan ötürü de İstanbul'a asker sevki gündeme gelmişti. 1848 Mayıs'ında yapılan bir müzakerede Dersaadet ve Hassa Ordusundan Kudüs, Lazkiye, Sivas ve Diyarbakır'da bulunan sekiz tabur askerinin, İstanbul'a geri gönderilmesi istenmişti. Bunun yanında Anadolu ve Arabistan Ordusundan da münasip miktar asker gönderilmesine karar verilmişti. Saray ise Arabistan ve Kudüs'ün mevkice önemli bir yerde olduğunu düşünerek bölgenin büsbütün boş bırakılmamasını emretmişti⁶⁸. Bu değerlendirmelerine bakılırsa Babiâli, ihtilâli, varlığına karşı büyük bir tehdit olarak görüyor, durumu bir varlık-yokluk mücadelesi olarak değerlendiriyordu. Çünkü İstanbul, bir başkent olmanın yanında Avrupa kıtasındaydı ve Avrupa ülkelerine de yakın bulunuyordu. Babiâli'nin İstanbul'a yeni asker sevki istemesine bakılarak devletin, Avrupa'daki ihtilâlin, kendisini önemli ölçüde etkileyecek büyük bir siyasî-sosyal hadise olarak gördüğü/düşündüğü iddia edilebilir.

⁶⁶ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. V, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1994, s. 216-217.

⁶⁷ Abdullah Saydam, "Osmanlıların Siyasi İlticalara Bakışı", *Belleten*, c. LXI, S. 231, TTK, Ankara, Ağustos 1997, s. 360-385.

⁶⁸ İstanbul için yapılması düşünülen bu hazırlığa ilave olarak Babiâli'nin hariciye bürokratlarından olan Sarim Efendi'nin Babiâli'ye gönderdiği bir yazıda, İstanbul'un ihtilâle karşı korunması gündeme gelmiştir. Sarim Bey, Kudüs ve Lazkiye taraflarında bulunan iki tabur piyadenin İstanbul'a gönderilmesi karşılığında buralara başıbozuk askerinin yerleştirilmesinin pek fayda vermeyeceğini ifade etmiştir. Bkz. BOA, *İMSM*, 1940, 15 Mayıs 1848 (1264.C.11).

Osmanlı Hükümeti, İstanbul'a asker sevki ile payitahtı garanti altına almış olacaktı. Bu planın yanında, ihtilâlin İstanbul'a ulaşmasının yollarının kapatılması gerekiyordu. Bir başka ifadeyle İstanbul'un kapıları olan boğazların korunmasının aciliyeti ana gündemlerden biri olmuştu. Bu amaçla, 1 Nisan 1848'de Tophane'de bir meclis toplanmış, boğazların korunması için bazı tedbirler alınmıştı. Bunlar, Çanakkale Boğazı'nın Anadolu yakasında, Kale-i Sultaniye ve Kumkale arası ile Rumeli yakasında Maydos Köyü civarında bulunan yerlerin tahkim edilmesi idi. Ayrıca Rumeli tarafında Bigali, Değirmenburnu, Kilidbahir, Anadolu tarafında Köseburun tabyaları güçlendirilmeliydi. Boğazın muhafazasına beş alay piyade, iki alay süvari nizamiye askeri, iki bölük süvari ile altı bölük piyade topçu askeri gerekiyordu. Çanakkale Boğazı'nın dışında kuzeyde Karadeniz Boğazı'nın savunması da elzemdi. Rumeli tarafında Telli Tabya, Kavak Kalesi, Anadolu kısmında ise Macar ve Kavak kaleleri, Kılburnu, Elmas tabyalarının güçlendirilmesine karar verilmişti. Bu kale ve tabyalar, İstanbul'a yakın olduğundan, ihtiyaç duyulduğunda Tophane'den bir alay asker sevki yapılacaktı⁶⁹.

5- Doğu Eyaletlerinde Alınan Tedbirler

Osmanlı Hükümeti, ihtilâlin etkisinin sadece Balkanlar, Rumeli, Adalar ve İstanbul olmadığını farkındaydı. Osmanlı coğrafyasında Hristiyanların yaşadığı diğer bölgelerde bu ihtilâl fikrine doğrudan muhatap olabilirdi. Balkanların dışında Anadolu ve bugünkü tanımlamayla Ortadoğu, 1848 İhtilâlinin etki alanı içine kısmen de olsa giriyordu. Burada öne çıkan ana faktör Hristiyan nüfustu. Gerçi bu bölgeler doğrudan Avrupa etkisine uzaktı, ancak gayrimüslimler yine de Osmanlı açısından bu tehdiye açık bir nüfus olarak görülüyordu. Aslında böyle bir tehdidi Babıâli'den ziyade doğuda bulunan bazı eyalet valileri hissediyor ve durumu İstanbul'a haber veriyorlardı.

Bir yönüyle doğudaki eyalet valileri, kendi sınırları içinde yer alan Hristiyan halkların bu ihtilâl fikirlerinden etkileneceğinin bilincindeydiler. Bunlardan Diyarbakır'da bulunan vali, sadarete gönderdiği bir tahririnde özellikle Diyarbakır yöresinde yabancı memurların bulunduğunu, bu yüzden de daha çok dikkat edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bunun üzerine sadareten taşraya giden emirlerde, Avrupa'nın içinde bulunduğu nazik durumun Osmanlı Hristiyan halkını etkileyeceği ifade edilmiştir. Hristiyanların ahval ve hareketlerine dikkat edilmesi, bir olay çıkacağı hissedildiği zaman hemen bastırılması tavsiye edilmekteydi. Ancak onlar arasında sıkıntı yaratacak bir duruma (vahşete) da meydan verilmemesi istenmiştir. Hükümet, adli ve idari işlemlerin doğru düzgün bir şekilde icra edilmesiyle menfi bir olayın meydana gelmeyeceğine inanmaktaydı. Burada hükümet, tedbiri de elden bırakmadan pasaport ve tezkiresi olmayan kişilere geçiş izni verilmemesi taraftarıydı. Yine hükümet, bunun için karantina müdürlerinin dikkat etmelerini, o tip kişiler için ellerinde kitap ve diğer matbuat bulunur ise hemen kendilerine bildirilmesini ilave etmişti⁷⁰. Tıpkı Balkan coğrafyasında alınan tedbirler gibi benzer uygulamalara başvuruluyordu. Ancak tek fark; burada asker konuşlanması şeklinde bir tedbirden şimdilik uzak durulmuştu. Babıâli,

⁶⁹ Feyzioğlu, *a.g.m.*, s. 52-53.

⁷⁰ BOA, *A.MKT*, 123-69, 27 Nisan 1848 (1264.CA.23).

muhtemelen, Osmanlı'ya bağlı Arap coğrafyasının bu ihtilâllerden ciddi anlamda etkilenmeyeceğini düşünüyor olmalıydı ki askerî tedbirlere gerek duymamıştı. Bu coğrafyadaki Hristiyan azınlıkların da sözünü ettiğimiz ihtilâllerle, gerek bu yıl gerekse bu yıldan sonraki yıllarda herhangi bir düşünce temelli bir irtibat kurdukları söylenemez. Elbette burada coğrafya ve coğrafyaya hükmeden genel kültür farkı ve baskınlığı bunun asıl belirleyeni konumundadır. Bir başka ifadeyle Balkanlar, ister istemez hem kültür hem de coğrafya olarak Avrupa ile çok yakın temas ve bağ içinde olduğundan, ayrıca 1820'lerden itibaren giderek Osmanlı'dan kopuşu ifade ettiğinden ötürü ihtilâllerin açıkça hedefi haline gelmiş sayılırdı. Buna karşın Osmanlı'nın Suriye ve Irak gibi Müslüman hâkimiyetindeki bölgelerinde yaşayan Hristiyan gruplar ise hem Osmanlı-İslam hâkimiyeti altında azınlık olmaları hem de bugün Ortadoğu olarak bilinen bir coğrafyada, Avrupa'da yaşanan ihtilâl etkisinden oldukça uzak olmaları sebebiyle ister istemez ihtilâlin genel fikirlerinden etkilenmemişlerdi. Bu coğrafyada yaşayan Hristiyan azınlıkların çok uzun bir süre bu tür fikirler çerçevesinde önce Osmanlı ardından Arap devletlerinden talepleri olmadığını ifade edebiliriz.

Sonuç

1848 İhtilâlleri Avrupa'da başlayan ve daha çok bu coğrafyada yayılan bir hareket zinciridir. Yine de sözü edilen bu ihtilâller Avrupa dışında da bir etki alanına sahipti. 1848 İhtilâllerinin en yakın etki alanı üç büyük imparatorluktu: Avusturya-Macaristan, Rusya ve Osmanlı. Avusturya-Macaristan, Avrupa'nın göbeğinde bulunması hasebiyle ihtilâlleri çok derinden hissedecektir. Ancak gerek Osmanlı gerekse Rusya ise coğrafi olarak uzak olması nedeniyle ihtilâlden sınırlı derecede etkilenecektir. Makalenin konusu Rusya ve Osmanlı'nın bu ihtilâlden ne ölçüde etkilendiğini kıyaslamak olmadığı için bu noktayı bir kenarda tutmak zorunda kaldığımızı ifade etmeliyiz⁷¹.

Babiâli ve Hariciye bürokratları açısından 1848 İhtilâlleri baştan sona fitne ve fesat içinde gelişen bir olaylar zinciridir. Osmanlı siyasî elitlerinin olayları böyle görmeleri, içinde buldukları siyasî gelenekle gayet uyuşmaktadır. Bunun aslında birçok nedeni vardır. Belki bu nedenlerin en başında geleni Osmanlı siyaset ve toplumunda böyle bir ihtilâle benzer bir hareket yaşanmamış olması gelmektedir. Sosyalizm, cumhuriyetçilik ve milliyetçilik gibi birbirleriyle ideolojik olarak zıt kavramların bu yıl içinde Avrupa'da çeşitli halk toplulukları tarafından talep edilmesini Osmanlı bürokratları kendi geleneksel siyasî düşünce dünyaları içinde kalarak değerlendirmiş olmalıydılar. Zira bu kavramların özellikle Batı Avrupa'da gelişmesi ve toplumsal bir zemin bulması bile birkaç yüzyıllık bir geçmişe dayanıyordu. Yine bu ihtilâllerin Sanayi İnkılâbı'na dayanan ekonomik bir zeminleri daha vardı. Hem siyasî hem de ekonomik böyle bir zeminden yoksun olan Osmanlı siyaset ve toplumu için 1848 İhtilâlleri, Batı siyaset ve toplumu gibi aynı anlamlar içermiyordu. 1848 İhtilâllerinin fikrî zemini 17. yüzyıl İngiltere'sindeki meşrutiyete, oradan Amerikan bağımsızlığına (1776) ve oradan da

⁷¹ Her iki imparatorluğun bu ihtilâlden ne boyutta etkilendiği, ihtilâle ne anlam yükledikleri konusu karşılaştırmalı olarak ele alındığında herhalde daha kapsayıcı bir çerçeve ortaya çıkmış olacaktır. Elinizdeki makale bunu hedeflemektedir. Ancak Rusça kaynaklar ile birlikte Osmanlı kaynaklarının karşılaştırmalı bir şekilde ele alınması, iki imparatorluğun saray, hükümet ve bürokrasisinin ihtilâle yaklaşımlarını görmek açısından hayli ilginç ve yararlı bir çalışma olabilir.

Fransız İhtilâli'ne kadar geriye gitmektedir. Burada gelişen siyasal düşünce meşrutiyet, parlamenter sistem gibi anayasal bir sistemdir. Böyle fikirler ise düşünce adamları ile gelişme göstermeden ortaya çıkmış olamazdı. Thomas Hobbes, John Locke, Rousseau ve daha birçok siyaset filozofunun bu birkaç yüzyıl içinde kendi toplumları içinde hürriyet ve eşitlik fikirlerine dayalı bir anayasal-parlamenter sistemin temelini attıkları bilinen bir gerçektir.

1848 İhtilâllerinin sebebi ve ortaya çıkışını, tam olarak bu fikri arka planda aramak gerekmektedir. Gerçi Babıâli ve Hariciye bürokratları ihtilâlleri sosyalist, milliyetçi ve cumhuriyetçi olaylar olarak doğru okumuşlardı. Ancak bu sözü edilen üç ideoloji de Osmanlı açısından bozgun ve bozgunculuğu çağrıştırmaktan başka bir anlam taşımıyordu. Osmanlı bürokratları değerlendirmelerinde aslında gerçekçi bir tavır takınıyorlardı. Bir başka ifade ile söylersek Osmanlı siyasî eliti oldukça rasyonel ve realisttir. Çünkü bu ihtilâller Osmanlı gibi bir imparatorluk açısından görünüşte yıkıcı sonuçlar doğuracak bir infialden başka anlama gelmemektedir. Çok milletli bir Osmanlı'nın, ihtilâlleri -yukarıdaki metin ile birlikte ele alındığında- fitne ve fesat olarak algılaması ve değerlendirmesini kendi siyasî dünya görüşü içinden anlaşılır bulmak gerekir.

Osmanlı bürokratlarının ihtilâllere karşı bakışı temkinli ve elbette menfidir. Bunun kendi içinde tutarlı olduğu iddia edilebilir. Çünkü Osmanlı Devleti çok milletli bir yapıya sahipti ve Hristiyanlar, devlet içinde, bu ihtilâllerden etkilenebilecek yegâne potansiyel olarak görülmektedir. Ancak Osmanlı Hükümeti, itidalli bir yaklaşım sergileyerek, bu halkı tamamıyla kaybetmemek, mevcut siyasî-sosyal düzenini bozmamak için yerel yöneticileri sık sık uyarmıştır. Bu, bir yerde korku ile tedbir arasında ince bir çizgiyi koruma çabasını anlatmaktadır.

1848 İhtilâllerinin Osmanlı bünyesindeki Hristiyan halkı etkilemesi korkusu bir yana bırakılırsa, bunun Osmanlı'da bir fikri-siyasî tartışmaya yol açmadığı da söylenebilir. Bu ihtilâllerin hürriyet, eşitlik ve adalet kavramları ile birlikte, meşrutî bir anayasa rejimine temel teşkil etmesi bakımından Osmanlı düşünürleri arasında tartışılması için yaklaşık 15-20 yılın geçmesi beklenecektir. Avrupalıların Jön Türk olarak adlandırdıkları bu yeni Türk entelektüelleri, 1848 İhtilâl fikirlerinin sosyalist-milliyetçi söyleminden ziyade serbestiyet fikrine rağbet etmişlerdir. Dolayısıyla 1848 yılı ve hemen ardından Osmanlı siyaset ve toplumu tarafından fikrî anlamda tartışma konusu olmayan bu ihtilâller, 1860 başlarından itibaren Osmanlı Türkleri arasında taraftar toplamaya başlamıştır. Böylece 1848 yılında Avrupa'da başlayan ihtilâl hareketine karşı oldukça menfi bakan Babıâli ve Hariciye bürokratları, yaklaşık 40 yıl sonra bu fikirleri Kanun-i Esasi, Meşrutiyet ve Meclis-i Mebusan olarak görselerdi, acaba nasıl bir tepki gösterirlerdi?

Avrupa'da bulunan Osmanlı elçileri/hariciye bürokratlarının ihtilâl fikirlerini anladıkları, ancak içinde buldukları merkezi bürokrasi sebebiyle bu fikirlere inanmadıkları düşünülebilir. İleride de görülebileceği gibi ilk defa Osmanlı bürokratları Avrupa'ya ait demokratik fikirleri gözlemleyerek, bunları, raporlarına uzun uzun not etmişlerdir. Kanaatimizce bu durum, hariciye bürokratları arasında ve elbette Babıâli bürokrasisinde demokratik kavramların bilinirliğinin artmasına, fikrî anlamda bir zemin

oluşturulmasına imkân ve fırsat hazırlayacaktır. Hariciye siyasî elitlerinin 1848 İhtilâllerini değerlendirdikleri raporları acaba Jön Türk hareketine fikri bir alt yapı oluşturmuş mudur? Bu soru elbette Jön Türk düşünürlerinin eserleri ve metinlerini 1848 İhtilâli ve bu bürokratların penceresinden incelemeyi gerekli kılmaktadır.

Kaynakça

1- Arşiv Kayıtları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA),

Sadâret Divan Kalemî (A.DVN), 36-62.

Sadâret Mektûbî Kalemî (A.MKT), 123-82, 120-75, 122-79, 123-6, 160-15, 121-5,124-42, 123-95, 123-69, 17-16.

Sadâret Mektûbî-Mühimme Kalemî (A.MKT.MHM), 17-16.

Hâriciye Siyasî (HR.SYS), 204-4.

İrade-Hâriciye (İ.HR), 2100, 2108, 2156, 2200, 2229, 2266.

İrade Mesâil-i Mühimme(İ.MSM), 746, 1964, 1937, 1926, 1941, 1965, 1943, 1940

2- Literatür

AHMED LÜTFİ EFENDİ, *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, (çev. Yücel Demirel), c. VIII, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

AKBULUT, İlhan, "İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. LII, S. 1, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ankara 2003, s. 178-179.

ARMAOĞLU, Fahir, *19.Yüzyıl Siyasî Tarihi*, TTK, Ankara 1997.

BÉRÉNGER, Jean, *A History of the Habsburg Empire 1700-1918*, Trans. by C. A. Simpson, Addison Wesley Longman, U.K 1997.

BOLAT, Bengül Salman, "Fransız İnkılabı'nın Türk Modernleşme Sürecine Etkileri", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, c. VI, S. 1, Kırşehir 2005, s. 149-167.

BÜYÜK, Saadet, *Michal Czajkowski (Sadık Paşa) and His Cossack Cavalry Regiment*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilkent Üniversitesi, Ankara 2013.

FEYZİOĞLU, Hamiyet Sezer, "1848 İhtilâlleri Sırasında Osmanlı Devleti'nin Balkanlar ve Adalar'da Aldığı Önlemler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. XXV, S. 39, Ankara 2006, s. 51.

GÜMÜŞ, Musa, "Mehmed Sadık Paşa (Michal Czajkowski) ve Osmanlı Devleti'nde Kazak Süvarî Alayı", *Turkish Studies*, Vol. 5/3, 2010, s. 1364-1365.

HAHN, Hans Joachim, *The 1848 Revolutions in German-Speaking Europe*, Routledge, London and New York 2001.

HANİOĞLU, Şükrü, *Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*, İletişim Yayınları, İstanbul 1989.

HOBSBAWM, Eric, *Devrim Çağı*, (çev. Mustafa Sina Şener), Dost Yayınevi, Ankara 2012.

HOBSBAWM, Eric, *Sermaye Çağı*, Dost Yayınevi, Ankara 2012.

- JONES, Peter, *The 1848 Revolutions*, Routledge, London and New York 2013.
- KARADAĞ, Cafer Tayyar, “Alman Federalizminin Tarihsel Süreçteki Gelişimi”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. XIII, S. 2, Manisa, Haziran 2015, s. 125-126.
- KARADOĞAN, Umut C., “XIX. Yüzyıl Avrupa’sında Yaşanan İhtilâl Hareketleri ve Bu İhtilâllerin Osmanlı Devleti ile Türkiye Cumhuriyeti’ne Etkileri”, *Akademik Bakış Dergisi*, Türk Dünyası Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat-Kırgızistan, S. 35, Mart-Nisan 2013, s. 3-4.
- KARASU, Cezmi, “1848 İhtilâllerinin Osmanlılar Tarafından Algılanışı”, *Yeni Türkiye*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2000, s. 234.
- KONAN, Belkıs, “İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Açısından Osmanlı Devletine Bakış”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. XV, S. 4, Ankara 2011, s. 275-276.
- KÖPRÜLÜ, Orhan F., “Keçecizade Fuad Paşa”, *TDVİA*, c. XIII, Ankara 1993, s. 202.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, “Mürur Tezkiresi”, *TDVİA*, c. XXXII, Ankara 2006, s. 60.
- LEE, Stephten J., *Avrupa Tarihinden Kesitler, 1789-1980*, (çev. Savaş Aktur), Dost Kitapevi, Ankara 2002.
- ROBERTSON, Priscilla, *Revolutions of 1848, A Social History*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1967.
- SAYDAM, Abdullah, “Osmanlıların Siyasî İlticalara Bakışı”, *Belleten*, c. LXI, S. 231, TTK, Ankara, Ağustos 1997, s. 362-385.
- SPERBER, Jonathan, *The European Revolutions, 1848-1851*, Cambridge University, U.K 2005.
- STRANDMANN, Hartmut Pogge von, “The German Revolutions of 1848-1850 and the Sonderweg of Mecklenburg”, *The Revolutions in Europe, 1848-1849, From Reform to Reaction*, (ed. R. J. W. Evans), Oxford University Press, Oxford, New York 2002, s. 99-134.
- TURAN, Namık Sinan, “Osmanlı Diplomasisinde Batı İmgesinin Değişimi ve Elçilerin Etkisi (18. ve 19. Yüzyıllar)”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. V, S. 2, Edirne 2004, s. 80.
- UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih*, Der Yayınları, İstanbul 2013.